

Eene bijdrage tot de geschiedenis der steensnijding in ons land

<https://hdl.handle.net/1874/255539>

EENE BIJDRAGE

TOT DE

GESCHIEDENIS DER STEENSNIJDING IN ONS LAND.

GEORGIEN-REISE

VON DER KÖNIGLICHEN UNIVERSITÄT ZÜRICH

GEGRÜNDET 1826

VERLAG VON

FRANZ OSWALD

ZÜRICH

1880

GESCHENKT VON DER UNIVERSITÄT ZÜRICH

AN DEN BUCHHÄNDLER

FRANZ OSWALD

ZÜRICH

1880

VERLAG VON

FRANZ OSWALD

ZÜRICH

1880

VERLAG VON

FRANZ OSWALD

ZÜRICH

1880

EENE BIJDRAGE

TOT DE

Geschiedenis der Steensnijding

IN ONS LAND.

ACADEMISCH PROEFSCHRIFT

ter verkrijging van den graad van

Doctor in de Geneeskunde,

AAN DE

HOOGESCHOOL TE UTRECHT,

NA MACHTIGING VAN DEN RECTOR MAGNIFICUS

Mr. H. P. G. QUACK,

Gewoon Hoogleraar in de Rechtsgeleerde Faculteit,

Met toestemming van den Academischen Senaat en volgens
besluit der Geneeskundige Faculteit,

op Zaterdag, 4 Juli 1874, ten 7 ure,

TE VERDEDIGEN

DOOR

CORNELIS ALERS,

Geboren te Hillegersberg.

AMSTERDAM,

C. G. VAN DER POST.

1874.

ERNE BILDGABE

Geographische Anstalt

IN DER UNIVERSITÄT

ACADEMISCHES PROSEKUTORAT

Geographische Anstalt

PROSEKUTORAT

AN DER UNIVERSITÄT

DR. H. P. QUACK

Mit Genehmigung des akademischen Prosektors

Dr. H. P. Quack

am 1. März 1874

IN WÜRZBURG

DR. H. P. QUACK

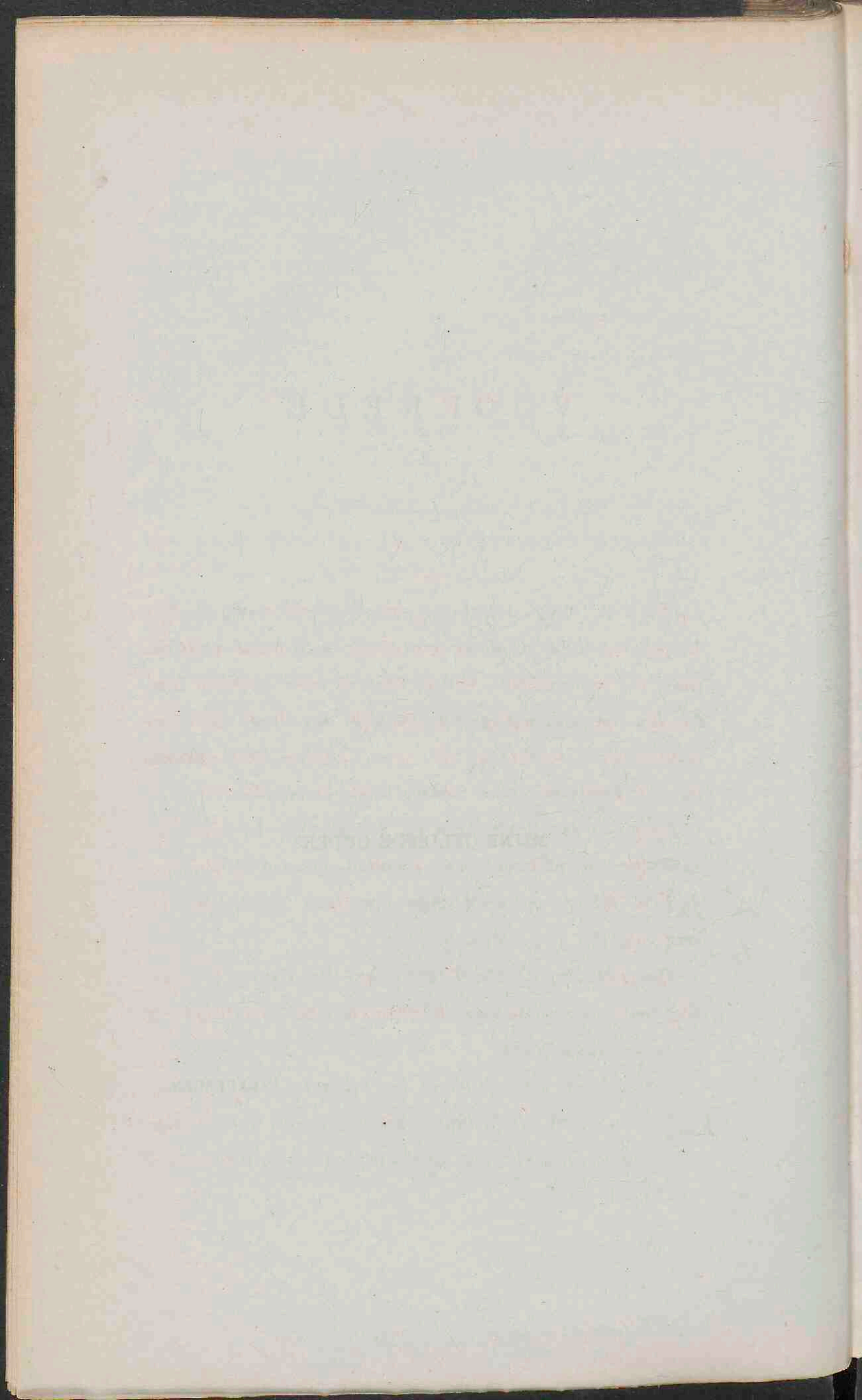
C. G. VAN DER NOEF

1874

AAN

MIJNE GELIEFDE OUDERS

OPGEDRAGEN.

V O O R R E D E.

Met een innig gevoel van dankbaarheid draag ik aan U, mijne geliefde Ouders, mijn academisch proefschrift op. Aan U, mijn besten Vader, wien ik alles verplicht ben, en die na een vijftigjarige praktijk nog steeds met denzelfden ijver werkzaam zijt; aan U, mijne lieve Moeder, die mij steeds met uwe teedere liefde omringdet.

Hooggeleerde Professoren en Zeergeleerde Lectoren der medische en philosophische faculteit aan het Athenaeum Illustre alhier, ontvangt mijn oprechten dank voor het onderwijs bij U genoten.

Hooggeleerde C. B. Tilanus en van Geuns, ik mocht ook van uw onderwijs profiteeren, weest overtuigd van mijne erkentelijkheid.

Een woord van dank in het bijzonder aan U, Hooggeleerden J. W. R. Tilanus, die mij bij het vervaardigen van dit proefschrift met uwe uitstekende kennis zoo welwil-

lend hebt bijgestaan. Ontvang de verzekering van mijne oprechte dankbaarheid.

Zeergeleerde Israëls, ook U ben ik zeer verplicht voor uwe hulp.

Hooggeleerde Professoren der geneeskundige faculteit, der Utrechtsche Hoogeschool, ik had tevens het voorrecht mij onder uwe leerlingen te tellen. Hooggeleerde Loncq, Donders, van Goudoever, Koster, Halbertsma, ik ben U hoogst erkentelijk voor uw uitstekend onderwijs.

Ontvang, hooggeleerde van Goudoever, hooggeachte Promotor, mijn oprechten dank voor de humane behandeling, die ik steeds van U mocht ondervinden.

Mijne Vrienden, van velen uwer ben ik reeds door afstanden gescheiden, geloof mij echter, hoe verre die ook ooit worden, nimmer zal ik de vrienden mijner jeugd vergeten, aan wie mij zulke aangename herinneringen binden.

INLEIDING.

Uit de geneeskundige boeken, die de oude Indiërs ons nagelaten hebben, blijkt, dat zij de steensnijding kenden en uitvoerden. Hunne methode komt bijna geheel met die van Celsus overeen.

Dat de Grieken haar eveneens kenden en toepasten, blijkt uit den eed van het Asklepiaden-gild, zooals deze onder de werken van Hippocrates voorkomt. Wij lezen daarin toch woordelijk het volgende: »ik zal geene steensnijding uitvoeren, maar dit aan de mannen, die dit werk uitvoeren, overlaten" ¹⁾. De eed zelf is zeker veel ouder dan Hippocrates; hij spreekt in geen zijner werken iets over steensnijding, en maakt evenmin als zijne navolgers, de Hippocratici, gewag van bloedige operatiën. Rosenbaum ²⁾ beweert echter, dat deze zinsnede in den eed door de wetenschappelijke, maar trotsche Alexandriërs, na Hippocrates zou zijn ingelascht. Het is echter nog niet uitgemaakt of zijn beweren op goede grondslagen rust. Zeker is het, dat deze operatie in de Alexandrijnsche school ijverig beoefend werd; onder anderen vindt men Ammonius, den Lithotoom, met name aangeduid. Dat Ammonius den steen verbrijzelde, zooals in onze dagen gedaan wordt, schijnt niet

¹⁾ Cf. Haeser, Leerboek van de geschiedenis der geneesk., door Dr. A. H. Israëls, blz. 27.

²⁾ Rosenbaum-Sprengel, Geschichte der Medicin. 4te Aufl. 1. S. 189.

overeenkomstig de waarheid te zijn, en voort te vloeien uit eene kwalijk begrepen plaats uit Celsus (VII. 26. 3 in fine).

De methode der Alexandriërs is voor ons in een tamelijk duistere plaats van Celsus bewaard gebleven (VII. 26). Veel duidelijker wordt zij beschreven door Paulus van Aegina (leefde in de VII^{de} eeuw) in het LX^{ste} hoofdstuk zijner chirurgie (Ed. Brian, p. 234). Blijkbaar is deze methode door alle operateurs der oudheid gevolgd.

Eene bijzondere wijze van opereeren, die moeielijk is te begripen en die door de Arabieren gevolgd werd, wordt door den bekenden Prosper Alpinus (1553—1617), uit Marostica — later professor te Padua — beschreven in zijn werk: *De medicina Aegyptiorum*. Alpinus verhaalt er bij tegenwoordig te zijn geweest, dat een Arabier vele steenen bij een turksch commandant verwijderde, een kleinen jongen van acht steenen verlost en bij een volwassen man een steen, ter grootte van een olijf, zonder snijden uit de blaas haalde. Hij bediende zich daartoe van een hollen, houten cilinder, van acht vingers lengte en één duim dikte, waarmede hij de urethra opblies, door die bij het perineum samen te drukken, ten einde haar zodoende te verwijden.

De buis vervolgens in de urethra brengende nam hij het einde in den mond; beval daarop een dienaar een vinger in het rectum te steken, en blies hij nu sterk, dan naderde de steen allengs den hals van de blaas en kon hij, door de buis met kracht uit te halen, den steen verwijderen.

Eene andere methode, ook in Egijpte in gebruik, was om achterceenvolgens eenige holle cilinders, die zich konden uitzetten, in de urethra te brengen en die op te blazen. Meende men de urethra genoeg verwijd te hebben, dan werd door het rectum de steen voor de laatst ingebrachte buis geschoven, en terwijl men den adem sterk inhaalde, te gelijk met den cylinder de steen verwijderd.

Tot op het einde der middeleeuwen werden de steensnijders door de geleerden van hun tijd met minachting behandeld. Steensnijders waren meestal rondreizende heekkundigen; doch

ook vele geneeskundigen uit dien tijd, zelfs zeer beroemde, trokken van de eene plaats naar de andere. Veelal was hun kunst een geheim, dat in hunne familie erfelijk was; zoo was de familie der Norsini uit Norsa, in het gebied van Napels, zoowel beroemd in het steen- als in het breuksnijden.

Eene uitzondering op hen, die de methode van Celsus slecht beschreven of slecht begrepen hebben, maakte Guy de Chauliac, te Avignon, die in 1363 deze operatie in zijn werk over de chirurgie zeer goed mededeelde. Naar hem wordt deze operatie dan ook wel »Methodus Guydoniana” genoemd; eerst in het begin der 16de eeuw kreeg zij den naam van »lithotomia cum apparatu parvo,” wegens de weinige instrumenten, waarmede men haar uitvoerde. De operatie zelve was eenvoudig, en volgens voorschrift van Celsus moest die niet verricht worden dan op een leeftijd van 9 tot 14 jaren. Men brengt twee vingers, den wijs- en middelvinger der linkerhand goed met olie besmeerd, in den anus. Terzelfder tijd drukt de operateur met de rechterhand op de regio hypogastrica, zoekt den steen, en na dien gevonden te hebben, fixeert hij hem met de vingers, die in het rectum zijn, aan de linkerzijde van het perineum, hetwelk door de drukking een weinig gewelfd wordt. Daarna neemt hij in de rechterhand een bistouri en snijdt, ter zijde van het perineum, op de werving, met eene halve maanvormige snede, de zachte deelen tot op den steen door; de steen is alsdan gewoonlijk gemakkelijk te vatten; mocht hij ontsnappen, dan tracht men hem met eene tang uit te halen.

Deze methode was de eenige, die tot aan het begin der 16de eeuw in gebruik was, toen eene nieuwe wijze van opereeren openbaar gemaakt werd, door Mariano Santo, uit Barletta, leerling van Joan de Vigo, in zijn boekje: »*De lapide renium liber*”. Venet. 1535 (?) Par. 1540.

Men had ze tot dien tijd geheim gehouden; zij werd genoemd de methode met het »grootte gereedschap”, om de vele daarbij gebruikt wordende instrumenten.

Als uitvinder wordt een onbekend geneuesch heilkundige,

volgens anderen echter Battista di Rapello, Vigo's vader genoemd. Van dezen leerde Giovanni de Romani, uit Vercelli, heilkundige in Cremona en Rome, de methode en door hem werd zij in het jaar 1535 wedrom aan Mariano Santa medege deeld. Santa onderwees haar in eigen persoon aan een zekeren Octavianus de Villa, en door den laatsten werd Laurent Colot met haar bekend, die haar echter geheim hield en dit geheim in zijne familie zocht te bewaren.

Laurent Colot werd door Hendrik II naar Parijs beroepen, en tot steensnijder van diens huis benoemd.

Het geheim werd der familie Colot ontrukkt, door de chirurgen van het Hôtel-Dieu en van La Charité te Parijs, alwaar de Colot's uitsluitend de steenoperatie verrichtten. Zij maakten daartoe eenige openingen in de planken juist onder den stoel, waarop de patiënt geplaatst werd, en zagen op die wijze de methode af. Het is echter waarschijnlijk, dat Laurent Colot niet de eenige leerling van Octovianus de Villa was, maar dat hij even als Mariano Santo er nog anderen in Italië had.

De methode bestaat hierin, dat men de huid van het perineum aan de linkerzijde insnijdt, evenwijdig aan de raphe, van het scrotum af tot aan een vingerbreedte van den anus; vervolgens splijt men de urethra in verhouding tot de grootte der huidsnede op een gesleufden catheter. Het overige van het kanaal dilateert men met een dilatator, die op geleide van conductores of van een gorgeret in de wond gebracht wordt.

De hulp, die men bij ons te lande aan steenlijders verschafte, was vóór het midden der 16de eeuw uitsluitend overgelaten aan rondreizende menschen, vreemde lieden, van wie weinig of niets bekend is. Misschien zouden wij iets meer van hen weten, althans wat Amsterdam aangaat, indien niet de eerste en oudste keuren van het Chirurgijns-gild verloren waren geraakt, bij een brand, die in 1597 plaats had bij den overman C. Cz. Kist, welke de meeste stukken en papieren van het gild te zijnen huize bewaarde*.

Het eerst vinden wij van steensnijders melding gemaakt in Art. 21 van den gildebrieff der chirurgijns A^o. 1552, en vindt men omtrent hen eenige bepalingen vastgesteld. Dit artikel luidt :

* Privilegiën, Willekeuren en Ordonnantiën betreffende het Colleg. Chirurgie. Amst. 1736. 4to.

„Dat van nu voortaan geene Meesters, die hen sullen
 „willen onderwinden iemand binnen deser Stede of hare
 „vrijheyte te snijden van den Steen, van Rupture of Ca-
 „taracten te werken, eenige Monsters, Borden, Tekenen of
 „Brieven sullen mogen opslaan of uyt doen hangen tot
 „eenige plaatsen binnen deser Stede of hare vrijheyte, dan
 „bij expres consent van de Burgemeesters deser Stede, en
 „de Overluyden en Proefmeesters van het voorz. Gilde,
 „nog ook eenig werk sullen mogen doen of beginnen, dan
 „in bijwesen van de Overluyden en Proefmeesters voorz.
 „of andere, die men hen daartoe voegen sal, omme haar
 „werk te doorzien en getuigenisse te geven, of sij waardig
 „en bequaam sullen wesen sulks te doen of niet: waarvoor
 „degene, die daarbij wesen sullen tot drie toe in getale,
 „elkx hebben sullen vier stuyvers, sonder meer tot behoef
 „van 't Guild. En indien iemand hiertegen dede, nadat hij
 „voor de eerste reyse sal wesen gewaarschout, sal verbeuren
 „tot behoef van 't Gilde twee Carolus guldens, soo menig-
 „maal hij daarop bevonden worde, en daar toe arbitralijk
 „gecorrigeert worden.”

Van de schrijvers uit dezen tijd handelt * Petrus Fo-
 restus in zijn hoofdstuk „de vesicae morbis”, uitvoerig over
 den steen; het meest echter over den oorsprong en over de

* P. Foresti Observ. med. lib. XXV. obs. XXVIII.

palliatieve behandeling. Van de twee gevallen van steensnijding, die hij verhaalt, liep het eene gelukkig af; in het andere moest men den steen wegens zijne grootte laten zitten. Bij het eerste geval werd de incisie gedaan door den steensnijder Willem van Dalen in 1590. De operatie beschrijft hij overigens niet; dit ging, volgens voorschrift van Hippocrates, den steensnijders aan. In zijne „Observationes chirurgicales” spreekt hij in het geheel niet over steensnijding.

In de 17de eeuw wordt meer gewag gemaakt van steen en steensnijding. In keuren van 1606 en 1611 worden nader geregeld de bijdragen, die de steensnijders ten behoeve van het gild moesten storten. De gildebroeders hadden in dien tijd deze operatie nog niet verricht. Zij moesten ook bijdragen, wanneer zij zich tijdelijk gedurende kermis of jaarmarkt alhier ophielden, en moesten verlof hebben en geëxamineerd zijn volgens Art. 21 van den Gildenbrief.

Tot 1668 waren het nog steeds vreemdelingen, die van de eene plaats naar de andere reisden, of van elders ontboden werden, welke de steensnijding uitoefenden en dus aan de bovengenoemde keuren onderworpen waren. In genoemd jaar echter verscheen er een keur, waarbij aan chirurgijns, gildebroeders zijnde, op boete van 100 gulden verboden werd steensnijding te verrichten, zonder van Burgemeesters consent te hebben verkregen. Het blijkt

dus, dat de gildebroeders zich in dien tijd met steensnijding hebben ingelaten.

In 1673 * vinden wij een request van overlieden van het Chirurgijns-gild aan Burgemeesters, waarin zij zich beklagen, dat Art. 21 van de keur van 1552 niet meer werd nageleefd. Zij toonen in dien brief omstandig het nut aan, om die keur streng toe te passen. Aanleiding daartoe gaf het volgende: Voor weinige jaren hadden Michiel de Heus, koopman, en eenige lieden uit Haarlem zekeren Mr. Colle, waarschijnlijk Collot of Colot, uit Parijs ontboden. Hij werd door sommigen zeer geprezen en vroeg, onder voorgeven een bijzonder manuaal te bezitten, aan de regeering vrijheid, zonder bijzijn der overlieden te mogen opereeren, hetgeen hem werd toegestaan; terwijl dit verlot ook nog tweemaal gegeven werd aan Noach Smaltius van Haarlem, die beweerde de nieuwe methode van Colle afgezien te hebben. Adressanten verklaarden echter, dat dit slechts spitsvondigheden en uitvluchten waren; dat het wel waar was, dat zij een instrument gebruikten, waarop zij met het snijden vrij zeker konden afgaan, doch dat dit nu aan alle meesters en knechts bekend was. Bovendien vroegen de stadsoperateurs J. Plantier en H. Velthuysen niet meer, zoo als vroeger, vergunning aan overlieden. Supplianten verzochten daarom eerbiedig hun deze verplichting weder op te leggen.

* Groot memoriaal der stad Amsterdam, N°. 7, fol. 92.

Dicnovereenkomstig werd door Burgemeesters den 26sten Januari 1673 besloten.

Hoe deze stadsoperateurs en gildebroeders de operatie deden, is niet bekend; wel verhaalt de beroemde leerling en assistent van Velthuysen, Dr. Groenevelt *, vroeger te Amsterdam, destijds te Londen, dat hij Velthuysen dikwijls geassisteerd had, en na diens dood zijne instrumenten gekregen had; maar van hun vorm, of van zijne methode spreekt hij niet. De omgang met Velthuysen gaf hem aanleiding om, niettegenstaande den eed van Hippocrates, de steensnijding uit te oefenen. Het resultaat zijner onderzinking is een boekje, waarin hij, na eene uitvoerige verhandeling over aetiologie en over de behandeling door inwendige geneesmiddelen, zes methoden aangeeft voor de steensnijding, waaronder ook die cum apparatu magno. In de notulen van het Chirurijnsgild, gehouden door den overman Cloes, lezen wij, dat in 1667 Rokus van Dijk, stadsoperateur, zeer ongelukkig op den vinger of steen sneed. Op dezelfde wijze opereerde ook de heelmeeester Sasbout te Dordrecht.

Toen Colot hier geopereerd had, hebben vele gildebroeders hem willen navolgen, onder welke A. Cyprianus, Plantier, Pieter Adriaansz. Verduyn, Smaltius, Dr. Cyprianus Jr. en anderen. Zij waren echter niet allen gelukkig en

* Dissertatio lithologica J. Groenevelt Londen 1684.

kenden de operatie slechts oppervlakkig; zoodat vele onkundigen, zoowel vreemdelingen als gildebreeders, na bekomen verlof en in bijzijn der overlieden, de operatie ondernamen. De wijze, waarop velen dit echter deden, en het noodlottig gevolg, hetwelk dit voor een groot getal patienten had, noopten de overlieden Burgemeesters te verzoeken, hieraan een einde te maken.

Naar aanleiding hiervan vaardigden Burgemeesters en Regeerders van Amsterdam, den 2den Oct. A^o. 1677, de volgende ordonnantie uit:

„Burgemeesteren en Regeerders der stad Amsterdam,
 „verbieden alle en een iegelijk, bijzonder de quakzalvers,
 „niemand wie hij zij, hier ter Stede, of binnen de Jurisdictie
 „van dien, van de Steen of Breuk te snijden, ten ware
 „zaken zoodanigen Steen- of Breuksnijder, daartoe door
 „Burgemeesteren in der tijd, om zulks te doen, zijn, of
 „noch zullen werden geauthoriseert. Ordonneeren den Hooft-
 „Officier deser Stede, tegens de Controventeurs van deese,
 „als na Rechten te procederen.”

Twee jaren later, in 1697, wendden de overlieden zich andermaal tot de regeering. Dr. Cyprianus en Dr. Rau wilden de overlieden van het Chirurgijngild niet bij hunne operaties toelaten en beriepen zich er op, dat de keur van 1668 alleen van chirurgijns sprak.

Om deze quaestie uit te maken, vaardigden Burgemeesters den 31sten Oct. 1697 op nieuw eene ordonnantie uit, waarbij aan alle operators, niemand uitgezonderd, gelast werd consent en authorisatie te vragen, en deze verkregen hebbende, die aan de overlieden, alvorens men de operatie zou beginnen, te toonen; terwijl men hen 24 uren te voren moest waarschuwen.

Van de wijze waarop de overlieden zich soms bij de operatie gedroegen, geeft Titsingh een vermakelijk verhaal. Sommigen, geheel vervuld van hunne waardigheid, lieten zeer lang op zich wachten en vertraagden daardoor de operatie; van een ander verhaalt hij, dat deze bij het zien der operatie eene flauwte kreeg, en aan een derde moest de operator den raad geven, geen steenen in de lucht te zoeken, dewijl hij volgens reglement het aanwezig zijn van steen in de blaas moest constateeren.

In het grootboek van Officianten der stad Amsterdam komen de volgende namen voor van stadsoperators en stadssteensnijders der 17de eeuw.

Alardus Cyprianus, Dr. A. Cyprianus 1684, Louis Buvrij 1676, Dr. J. B. Helvetius 1695, stierf hetzelfde jaar, Dr. J. Rau 1695, stierf 1719, Cyprianus Walraven 1696, stierf 1705. Bij den dood van dezen laatste werd het ambt van stadssteensnijder opgeheven; in 1713 zien wij echter Gomarus van Bortel weder met deze betrekking bekleed.

De vaderlandsche literatuur der 17de eeuw over steensnijding is arm aan oorspronkelijke denkbeelden en waarnemingen. De schrijvers van dien tijd maken melding van de methoden van Celsus en Marianus; van Franco kenden zij de *sectio alta* en de operatie in twee tempo's.

Beverwijk geeft in de eerste editie van zijn *Steenstuk*, 1638, de beschrijving van deze verschillende methoden. Hij zegt er van: „Ick en weet niet dat dese laetste maniere van snijden erghens gebruyckt wert. Maer van de twee andere kan ick ghetuyghen, als over beide dickwils gestaen hebbende, dat de eerste, die van Celsus, de lichtste, zekerste en de beste is.” Raadpleegt men echter de verschillende waarnemingen in zijn boek verspreid, dan vindt men wel verscheidene gevallen, waarin Beverwijk de sectie verrichtte, maar geen enkel geval van genezing vermeld. Hij zegt dan ook, dat zoo een lijder niet door medicamenten, waarvan hij er een menigte opnoemt, kan genezen worden, men tot de chirurgie als een *sacra anchora* zijn toevlucht moet nemen en alle hoop in de steensnijding moet stellen; welke hoop hij *dubia* noemt, „*non raro siquidem cum calculo vitam ipsam aufert acger.*” In de Nederlandsche uitgave van zijn werk van 1664 komt een brief voor van Cornelis van Someren, waarin deze zegt, dat een meisje van 12 jaar in zijn tegenwoordigheid gesneden werd door een „Steen-snijder ofte Iandlooper.”

Barbetta * zegt, dat de methode van Celsus in zijn tijd het meest in gebruik was, en noemt het een vereisehte, dat de vingers van den operator tot de operatie geschikt, dat wil zeggen, niet te kort of te dik zijn.

De operatie met den grooten toestel werd bij volwassenen gedaan, terwijl hij nog de *sectio alta* beschrijft, maar wegens het gevaarlijke afkeurt.

Van de Voorde † haalt een gezegde van Scaliger aan, dat er in dien tijd schier geen menschen gevonden werden, geheel vrij van steen. Hij zegt dat in 1679 te Middelburg twee methoden in gebruik waren; dat de kinderen zeer gelukkig op den vinger werden gesneden en dat hij roemen moet, dat de heer Jacobus Sasbout Souburg, operator aldaar, zijns gelijke niet heeft in dat te doen; terwijl de zeer ervaren heer Smaltius, in het snijden op het werktuig, voor den besten steensnijder in Parijs niet behoeft te wijken.

Van Solingen §, die beide methoden in zijn tijd gebruikelijk noemt, komt echter met iets nieuws voor den dag; hij stelt voor de blaas af te tappen, haar met lucht op te blazen en ze boven de pubis te openen.

* P. Barbetta, *Opera Omnia Medico-Chirurgica*, vertaald door Dekkers 1723.

† C. van de Voorde, *Nieuw Lichtende Fakkel der Chirurgie enz.* Middelburg 1680.

§ C. Solingen, *Manuale Operatiën der Chirurgie Amst.* 1684.

Niettegenstaande dus reeds in het begin dezer eeuw, behalve de methode van Celsus, die van Marianus in gebruik was, duurde het zeer lang, eer men hier te lande deze laatste methode algemeen toepaste. Zoolang men toch de wijze van opereeren alleen uit boeken moest leeren, wilde dit niet gelukken, en omdat de operateurs niet genoegzaam ontwikkeld waren en omdat de schrijvers de kunst niet verstonden, om hetgeen zij wisten duidelijk voor te dragen.

Het begin der 18de eeuw kenmerkte zich door het zeer menigvuldig voorkomen van steen, door het vinden en toepassen eener nieuwe methode, maar vooral doordien de kunst werd uitgeoefend door mannen, die niet op goed geluk, maar op anotomische kennis zich grondende, hunne kunstvaardigheid ten nutte der lijdens aanwendden.

Den 21sten April 1700 stelden Burgemeesters van Amsterdam eene nieuwe instructie in voor allen, die in deze stad steensnijdingen wilden doen, of er als gecommiteerden het toezicht over hadden. De keur van 10 Nov. 1668 werd in hoofdzaak behouden, maar behalve het vragen van consent en authorisatie aan Burgemeesters, werd bij de drie overliden van het gild, die de operatie moesten bijwonen, nog een stadsdokter in de medicijnen gevoegd.

Deze vier personen moesten het aanwezig zijn van steen constateeren en den operateur met raad bijstaan. Tevens werd bepaald, dat de operateurs de nabehandeling zelve op zich moesten nemen en die niet aan onkundigen mochten overlaten.

De aanwezige dokter in de medicijnen en de overlieden werden belast met aanteekening te houden van alles, wat op de operatie betrekking had, en ter zijde van dit verhaal de afbeelding van den steen te plaatsen.

Dit is de oorsprong van het Steenboek. Van 23 April 1700 tot 29 Mei 1704 werd dit geregeld gedaan en van de twee eerste jaren bestaan fraaie afbeeldingen van steenen; toen echter op 24 Febr. 1704 de stadsdokter en de overlieden zich tot de regeering wendden, met het verzoek om aanwijzing, waaruit zij de kosten van het schilderen moesten betalen, werd hun gelast dit niet meer te doen plaats hebben.

In 1725 werden de aanteekeningen weder voortgezet, doch zonder afbeeldingen. Dat met de aanteekeningen zoo lang is opgehouden, hiervoor geeft Herms. Meijer als reden op, dat het voorschrift niet bepaald aangaf, wie der aanwezigen de aanteekeningen moest houden, en er waarschijnlijk onder hen verschil zal ontstaan zijn.

Misschien ook werd de aandacht der regeering op deze zaak gevestigd, toen in 1725, in plaats der stadsdoctoren, de Inspectores collegii medici aangesteld worden, om met de overlieden van het gilde bij alle operaties tegenwoordig te zijn. Den 15den April 1728 werd daaraan nog toegevoegd de Hoogleeraar in de ontleedkunde, destijds professor Roëll. Volgens besluit van 1728 werd dan ook bepaald, dat iedere operateur voor elke operatie een bijzonder ver-

zoekschrift moest indienen, hetwelk gesteld werd in handen van genoemden Hoogleeraar, ten einde rapport uit te brengen aan Burgemeesters. Overigens bleef de keur van 1700 in volle kracht.

Uit eene aanteekening in het Steenboek van den toenmaligen overman A. Titsingh, blijkt, dat niet overeenkomstig het voorschrift dit boek, maar een verslag daaruit jaarlijks aan Burgemeesters was overhandigd geworden en dat, toen de overlieden W. Monnikhoff en J. Becker, den 22sten Aug. 1737, aan Burgemeesters het Steenboek zelf lieten zien, deze het bevel gaven, dat alle steenen in het vervolg in hun kleur, gedaante en grootte moesten worden afgebeeld, zooals in de eerste jaren geschied was.

Uit het Steenboek blijkt dat dit, als ook het toezicht op de operatie, tot 25 Jan. 1797 getrouw werd uitgevoerd. In dat jaar werden alle gilden, dus ook het Chirurrijnsgild, opgeheven en moesten gecommitteerden uit de toen opgerichte Commissie van Geneeskundig Toevoorzicht de operatie bijwonen, zooals dan ook geschiedde bij de eerste operatie, onder hun toezicht den 16den Mei 1801 verricht. De keur van 1728 was vóór dien tijd eenigszins veranderd, daar in 1767 bepaald werd, dat, wanneer de operator stellig overtuigd was van het bestaan van steen, reeds dadelijk door Burgemeesters vergunning werd gegeven tot de operatie. Was de operator daarvan echter niet verzekerd, dan moesten de professor anatomicus en een dokter bij het

sondeeren tegenwoordig zijn en rapport uitbrengen. Deze bepaling werd gemaakt om het onnoodig pijnigen van den lijder tegen te gaan. Bovendien werd ditzelfde jaar bepaald, dat de operateurs, wien vroeger meermalen vergunning was gegeven, er van vrijgesteld werden, die telkens weder aan te vragen; overigens moesten zij zich aan de vorige keuren houden. Alle andere operateurs moesten echter de bepalingen van de keur van 21 April 1700 en 15 April 1728 nakomen; terwijl de Hoogleeraar, toen Snip, en een stadsdokter bericht moesten geven zoowel omtrent hunne bekwaamheid als omtrent de constitutie van den lijder. Werd hun de operatie toegestaan, dan moesten zij hiervan kennis geven aan den Hoogleeraar, de Inspectores collegii medici, de stadsdoctoren en de overlieden van het gild.

Na 1801 werden er geene notulen meer gehouden en eindigt het Steenboek. Het bevat nog eenige losse bladen met aanteekeningen van den steensnijder A. van der Hout, met steenafbeeldingen, door hemzelve in 1820 vervaardigd.

Den vooruitgang, welke de wijze van steensnijden in deze eeuw gemaakt had, was men verschuldigd aan een vreemdeling *, JACQUES DE BEAULIEU of BAULOT. Deze was geboren in 1651, in een gehucht genaamd l'Etendonne, in Franche-

* Boyer, *Traité des maladies chirurgicales. Dictionnaire des sciences médicales. Tome II. Lateralis Operationis Historia* J. Douglas. L.B. 1728. 4to.

Comté. Zijne ouders, die zeer arm waren, lieten hem echter lezen en schrijven leeren; voor het overige was hij daglooner evenals zij. Op zijn 16de jaar verliet hij de ouderlijke woning, zonder te weten waarheen. Hij werd ziek en was genoodzaakt in het hospitaal te Lons-le-Saulnier, niet ver van zijne woonplaats, een onderkomen te zoeken. Gedurende zijne herstelling paste hij de zieken op, die om hem heen lagen, en gaf reeds toen den wensch te kennen, te kunnen aderlaten, ten einde nuttiger te zijn. Na zijne herstelling niet wetende wat te doen, nam hij als gewoon soldaat dienst bij een regiment cavalerie. Omstreeks dezen tijd maakte hij kennis met een Italiaan, Pauloni, die het land afreisde als steensnijder; hij nam daarop zijn ontslag en vergezelde genoemden Pauloni vijf à zes jaren. In Italië ging hij van hem af, waarschijnlijk omdat hij zich bekwaam genoeg voelde, om op eigen hand operaties te doen. Toen na ongeveer zes jaren, in 1690 of 1691, zijne naam zich begon te verspreiden, nam hij, wellicht om zich een eenigszins mysterieus karakter te geven, een monniksgewaad aan, hetwelk tot geen der bekende geestelijke orden behoorde, en was van toen af bekend als frère Jacques. In 1688 kwam hij weder in zijn vaderland, en toen hij in 1695 te Besançon een aantal menschen, onder welke een monnik, gelukkig van den steen had gesneden, gaf deze laatste hem den raad naar Parijs te gaan en voorzag hem van aanbevelingsbrieven aan een monnik

aldaar. In 1697 ontmoeten wij hem dan ook te Parijs, en bepaalde de Harlay, eerste minister van het parlement, dat de geneesheeren en heelmceesters van het Hôtel-Dieu zijne bekwaamheden zouden onderzoeken, terwijl aan Méry opgedragen werd, daaromtrent rapport uit te brengen. Frère Jacques deed zijne eerste proeven op een lijk, in welks blaas men een steen gedaan had. Méry gaf er de volgende beschrijving van: Hij bracht in de blaas een ronde massive sonde zonder sleuf, nam een bistouri en sneed de deelen aan de binnenzijde van den linker tuber ischii tot op de soude door. Vervolgens bracht hij den vinger in de blaas om de ligging van den steen te herkennen, en na zijn vinger er weder uitgetrokken te hebben, vergrootte hij de suede in de blaas met een lang smal mes. Langs dit mes bracht hij eene tang in de blaas, trok het mes weg, en na den steen gevat te hebben, haalde hij dien door de wond uit.

Méry deed in het bijzijn der geneesheeren en chirurgen van het Hôtel-Dieu de sectie, vergeleek de geopereerde zijde met de andere, en toonde aan, dat frère Jacques zijdelings den hals der blaas in geheel zijne lengte en ongeveer een halven duim van haar lichaam had geopend. Méry bracht in zijn rapport allen lof toe aan zijne wijze van opereeren, en gaf alleen den raad de snijstaaf te voorzien van een sleuf, zoo als men die gewoon was te gebruiken.

Toen Méry nogmaals rapport moest uitbrengen over de methode van frère Jacques, naar aanleiding van twee

gevallen, een mannelijk en een vrouwelijk cadaver, waarop laatstgenoemde zijne kunst getoond had, herriep hij zijne vroegere gunstige beoordeeling en beschouwde haar gevaarlijker dan die met den grooten toestel. Toen frère Jacques echter nog eenige operaties *in vivo* gedaan had, waarvan enkele met goeden, andere met ongunstigen uitslag, besloten bestuurders van het Hôtel-Dieu, dat hij aldaar en in la Charité zou opereeren. Hij werd geplaatst op eene verhevenheid en moest de operatie doen in het bijzijn der geleerdste en kundigste lieden, van welke velen hem niet genegen en niet onbevooroordeeld waren. In het Hôtel-Dieu opereerde hij 42 en in la Charité, 18 zieken. De uitslag was echter zeer ongelukkig; van deze 60 zieken stierven er 23; slechts 13 werden volkomen genezen; terwijl de overigen allerlei soorten van ongemakken overhielden, waaraan zij dikwijls later nog bezweken. De sectie bewees dan ook, dat bij den eenen de urethra gescheiden was van den hals der blaas, bij den anderen het lichaam der blaas was geopend, bij een derden het rectum was verwond, enz.; zoodat Frère Jacques zijn roem, die hij ten platten lande verworven had, geheel zag vervliegen, en Méry zijne methode geheel moest verwerpen. Er verhieven zich echter ook toen in Frankrijk stemmen, als van Félix en Fagon, die meenden, dat de operatie voor verbetering vatbaar was. Frère Jacques begaf zich nu weder op reis. In Juli 1698 vindt men hem te Orleans en kort daarop te Aken, waar

zijn verblijf werd aangekondigd door de volgende advertentie die ik in de „Amsterdamse Donderdaegse Courant van 7 Augustij 1698” gevonden heb:

„Broer Jacques Operateur, met permissie des Alder Christl. „Konings, den 28 Julij tot Aken gekomen zijnde, om een „persoon van aensien van de steen te snijden, doet bij desen „bekent maken, dat indien iemand de steen, graveel of eenige „soorten van breuken heeft, hij deselve om niet en uijt „enkele liefde onder handen sal neemen om te geneesen, „d'armen soo wel als de rijken; alsmede dat hij aan de „Chirurgijns de handeling van het steensnijden en sijne „verdere operatien om niet wil toonen, en aen allen de „Medicynen tegens het graveel leeren. Hij logeert ten huise „van Docter Blondel de Jonge en men sal bevinden dat hij „sijne operatie doet op eene nieuwe wijze, minder gevaerlijk „voor 't leven, en sonder gevaer van een Fistul, waer van hij „tot Parijs en Versailles in presentie van de Medicijns des Konings van Vrankrijk en van de faculteit der Medicijnen „verscheide preuves heeft gegeven.”

In 1699 kwam Frère Jacques in ons land en nam de regeering van Amsterdam * omtrent hem het volgende besluit:

* Groot memoriaal der stad Amsterdam No. 8.

„Burgemeesteren en Regeerders der stad Amsterdam con-
 „senteren bij dezen aan de heer Jacques Beaulieu L'here-
 „mite, om alhier ter stede sijne operatien in 't snijden zoo
 „van de steen als breuken, ten overstaan van de H.H.
 „professoren Bernage en Ruijsch, de docters van 't gasthuijs
 „en een gedeputeerde van de overluiden van 't chirurgijns
 „gild, onverhinderd te mogen oefenen, Act. 8 Aug.
 1699.”

Bij resolutie van 18 Aug. 1699 bepaalde de regeering
 nog dat bij de operaties van Frère Jacques, behalve de bo-
 vengenoemde personen, mochten tegenwoordig zijn een heel-
 meester van het gasthuis (zonder knechts), Dr. Rau, Pieter
 Adriaansz. Verduijn, deszelfs zoon en schoonzoon, Walraven
 en Benevento; terwijl bij resolutie van 25 Aug. er nog
 aan toegevoegd werden Cyprianus en diegenen, die Frère
 Jacques goed zou vinden. Den 15den September daaraan-
 volgenden werd door de Regeering bepaald, dat ieder Chirurg,
 die het eerste verbaud aanlegde aan een patient door Beau-
 lieu gesneden, kennis moest geven aan de overluiden van
 het gild.

Van dit eerste bezoek van Frère Jacques in ons land
 wordt niet veel geschreven. Ruijsch * maakt er ter loops

* Alle de ontleed- genees en heilkundige werken van F. Ruijsch,
 vertaald door IJ. G. Arlebout 1744. 4o.

gewag van in een brief van 21 Aug. 1699 aan M. Ernestus Etmullerus en noemt Frère Jacques een zeer bekwamen steensnijder. Mauritius van Reverhorst, professor in de ontleedkunde te Leiden, bedankt Ruijsch in een brief van 21 Maart 1701 voor zijn verhaal, betreffende de wijze van snijden van Frère Jacques en zegt tevens dat het hem aangenaam was den uitslag te weten, daar er op zoo verschillende wijze over dien operateur gesproken werd; de één toch roemde zijne methode als de beste en geschiktste, terwijl de ander haar geheel verwierp. Het verhaal zelf is niet aanwezig.

Te Leiden zegt Reverhorst heeft Frère Jacques zeer gelukkig gesneden, dewijl er van de 13 gevallen van verschillend geslacht en ouderdom, zoowel steen als breuklijders, 11 genezen zijn, terwijl de 2, die stierven, beiden meer dan 50 jaren oud waren, en de operatie onder de ongunstigste omstandigheden verricht werd.

In het antwoord van Ruijsch op dezen brief, verklaart hij zich te verheugen over het geluk van Frère Jacques en zegt tevens dat men uit een gedrukt verhaal kan zien, hoevelen er in Amsterdam na de steensnijding zijn genezen. Tittingh spreekt eveneens van dit stuk, waarvan de inhoud is, hoevelen er in Amsterdam, en in andere steden gesneden, genezen of gestorven zijn. Van dit gedrukte verhaal heb ik geen exemplaar kunnen vinden.

C. Weisbach * zegt van hem, dat het te wenschen ware dat de wijze van opereeren van Frère Jacques beter beoefend en met meer oplettendheid wierd verricht. Overigens verklaart hij dat hij hem de operatie „met zonderlinge kracht en ongemeene adresse” heeft zien verrichten, en dat 20 personen, die hij in korten tijd heeft geopereerd, allen genezen zijn, zonder eenig gebrek over te houden.

Wat zijn karakter aangaat, dit wordt algemeen geroemd. Hij was eenvoudig, zacht, matig en zeer belangeloos. Hij opereerde een patient oogenblikkelijk, maar liet zich niet met de nabehandeling in en zeide gewoonlijk: „Votre opération est faite, Dieu vous guérisse,” en liet de verdere zorg aan anderen over.

Méry † zegt van hem, dat hij had een vaste hand, een onverschrokken geest, en dat hij steeds kalm en bedaard was. Het oordeel van anderen was echter minder gunstig, zoowel omtrent hem, als omtrent zijne wijze van handelen en zijne methode. Zoo maakt Dionis § de opmerking, dat zijne kalnte wel het gevolg zou kunnen zijn, dat hij onbekend was met het gevaar, waarin hij de lijdens bracht, die zich aan hem toevertrouwden. Overigens mag men aannemen, dat veel op rekening der ijverzucht mag gesteld worden.

* Aanghaald door A. Titsingh. Heelk. verh. over den steen en het steensnijden, enz. Amst. 1731 pag. 222.

† Observations sur la manière de tailler pratiquée par frère Jacques, Paris 1700. 8.

§ Dionis, Cours d'opérations, 1708.

Zoo noemt Titsingh * hem nu eens haastig, ruw en onachtzaam in de keuze zijner instrumenten, dan weer al te voorzichtig. Dit is intusschen zeker, dat hij geene medische opvoeding ontvangen en bijna geene anatomische kennis had, zoodat hij door velen beschouwd wordt als een ruw doch handig steensnijder, die nauwlijks wist wat hij deed; terwijl anderen hem roemen als den uitvinder en uitvoerder van eene uitstekende methode. Hij sneed den hals van de blaas in, doch deed dit op ruwe wijze zonder gesleufde snijstaaf. Dat hij echter toen reeds, bij zijn eerste bezoek alhier, groot succes had, blijkt uit de bovengemelde gunstige beoordeelingen en de vele gelukkige operaties, die hij verrichtte.

In de collectie van Professor J. W. R. Tilanus bevinden zich drie portretten van hem, uit dezen tijd afkomstig. Het eerste stelt hem voor, en medaillon, ten halven lijve, rechts, als boer gekleed meteen cystotoom in de hand en met het onderschrift: Frère Jacques de Beaulieu, surnommé l'hermite opérateur fameux et gratis. Natif de Bourgogne, agé de XLVIII.

Dit's broeder Jacob, die, gesterkt door Godts gena,
 Zoo hoog en dier het volk verplicht heeft vroeg en spa,
 De liefde en Godtsvrucht straalt omstrijd uit zulk een wezen,
 Zijn last en lust is 't elk, om Godts wil, te genezen.
 Best etst hij zich in steen, op weldoen komt het aan,
 Een witte keursteen zal op al zijn arbeit staan.

J. Brandt.

* Titsingh, pag: 218.

Pet. v. d. Berge ad vivum delincavit, fec. et exc.
 Uitgegeven te Amsterdam in de Kalverstraat in de Groene
 berg.

Het tweede portret is eene copie, lithographie van het
 eerste. Daveluy Lith. du Roi. Bruges.

Het derde vertoont hem eveneens ten halven lijve over
 den schouder, rechts, in een mantel gehuld en met eene
 snijstaaf in de linkerhand. Het onderschrift luidt: Frère
 Jacques de Beaulieu, lithotome et opérateur renommé. Broe-
 der Jakob de Beaulieu vermaard steen- en breuksnijder.
 Aetatis XLIX Anno 1700. Pet. v. d. Berge del. en fec.

Door wijlen Dr. G. L. Luchtmans te Zutfen werd nog
 gevonden in het provisoren-gasthuis aldaar een portret in
 olieverf van Frère Jacques, uit dezen tijd afkomstig. Het
 reikt tot aan de dijen en is vervaardigd door den schilder
 Theodorus Loonen, en voorzien van eene latijnsche inscrip-
 tie van Joh. Lomeyer, rector te Zutfen en met de volgende
 annotatie: Dit conterfeitsel heeft de heer Hendrik van Essen,
 kerkmeester, naar het leven laten schilderen en tot een
 gedachtenis gegeven aan het gasthuis. 1699.

Op het einde van 1700 keerde Frère Jacques weder naar Frankrijk terug. Fagon, eerste geneesheer van Lodewijk XIV, haalde hem over om bij hem te komen wonen en gaf hem gelegenheid om op cadavers vele proeven te nemen. Dit deed Fagon zoowel voor het algemeen belang als voor zich in het bijzonder, daar hij zelf aan steen leed. Duverney deed de sectie dezer lijken en gaf Frère Jacques — hetgeen Méry reeds voor hem gedaan had — den raad, om zijne snijstaaf van een sleuf te voorzien. Frère Jacques stemde hierin toe, en sedert dien tijd bediende hij er zich steeds van. In de lente van 1701 deed hij te Parijs 38 steensnijdingen, die alle gelukten. Het schijnt, dat hij sedert dien tijd zich meer rekenschap van zijn doen wilde geven; hij nam de lessen waar van Hunault te Angers, welke geleerde een boek schreef met anatomische platen, waa bij hij de beschrijving der methode van Frère Jacques voegde. Dit werk is echter nooit uitgegeven, terwijl van het werk, hetwelk Frère Jacques zelf over zijne methode geschreven heeft, slechts enkele exemplaren zijn gedrukt. Het was getiteld: Nouvelle methode de tailler et tirer la pierre de la vessie. Hij zegt hierin, 4500 steensnijdingen gedaan te hebben *.

De maarschalk de Lorges deed zich eveneens door Frère Jacques opereeren; maar liet vooraf 22 armen in zijn paleis

* Aangehaald door P. Hendriksz in zijne oordeelk. beschrijv. van eenige voorn. heek. oper. in het Nos. acad. te Gron. van 1810—1815.

de operatie ondergaan; de laatsten herstelden allen, doch de maarschalk overleed, den dag na de operatie. Fagon had zich door een ander, door Marechal, laten opereeren en Frère Jacques trok zich dit zoo aan, dat hij Parijs verliet.

In Juli 1704 treffen wij hem weder te Amsterdam aan, en verkreeg hij op nieuw van de regeering vergunning tot opereeren. Tallooze lijdens vertrouwden zich aan zijne kunstvaardigheid toe, en magistraten en autoriteiten beijverden zich hem hulde te brengen.

In de genoemde collectie van Professor J. W. R. Tilanus bevindt zich de afbeelding eener schilderij die de magistraat ter zijner eere had doen vervaardigen. Het is en face ter halven lijve; hij draagt een mantel en houdt een snijstaaf in de rechterhand. Boven aan staat: *Intaminatis fulget honoribus. Horat.*

Het onderschrift luidt: *Frater Jacobus de Beaulieu, Anachoreta Burgundus, Lithotomus omnium Europaeorum peritissimus:*

Aan de gesnedene en genesene Kinderen:

Onnoosle kinderen, soo veel jammerklachten,
Na soo veel traanen door Broër Jaques hand hersteld,
Trek voor dien Heremijt, uw Heiland, nu te veld,
De laster wil zijn roem verduisteren en verkrachten.
Strijd voor hem met uw steen, 'tgaat wel, siet hoe de Nijd,
Haar swarte tanden, op dat schild, aan stukken bijt.

Lud. Smids, Med. D.

Pet. Schenk exc. Amstelod. Pool pinxit.

Nog bevindt zich in de verzameling van genoemden hoogleeraar eene gravure, naar de zelfde schilderij van Pool, met het bovenschrift: *Aegri, quia non omnes convalescunt, non idcirco nulla medicina est. Cicero. 3 lib. Nat. Deor.* en met het onderschrift: *Frater Jacobus de Beaulieu, Anachoreta Burgundus, lithotomus omnium Europaeorum peritissimus.*

Aan de moeders van ongelukkige kinderen.

Bedrukte moeder, wien het onophoudend klaagen

Van 't kindtje, met den steen geplaagd, het hert doorsnijdt,
Geen trotsen oprateur hebt gij om hulp te vraagen,

Klop, klop aan 't hutje van dien vroomen Heremyt.

Broêr Jaques sal uw smert en droefheid haast doen wijken,

En 't loon? dat is, in Hem uw God verheerlijken.

Lud. Smids Med. D.

Pet. Schenk fec. et exc. Amstel. Pool pinxit.

Eene andere gravure stelt J. voor als monnik gekleed, terwijl hij in een hut zit, peinzend opziende naar een kruisbeeld.

Onderaan staat: *Frère Jacques de Beaulieu Hermite. Ici ce bon Père medite et s'occupe aux oeuvres pies.*

God vruchte Jacob, hier in eenzaamheid gezeten

Vernoegt met wortelen en waater uit den vliet,

In aandacht tot zijn God, wijl hij op Christus ziet,

Om eens de reekening te sluiten van 't geweeten,

Dacht 'k heb noch niet voldaan: God eischt hier van mijn hand
 Een plicht, die, door genaa, ontdekt wordt aan 't verstand:
 Dees plicht zal effenen 'tgroot Reekenboek van 't Leeven;
 Dus heeft hem 't vroom gemoed tot Steensnijkunst gedreeven.

F. A. M. A.

v. d. Berge delincavit, fec. et exc. Amstel. In de Kalver-
 straat in de Groenen Berg.

In hetzelfde formaat is eene gravure uitgegeven, waarop Frère Jacques eene steensnijding doet in tegenwoordigheid van een groot aantal geneesheeren. De lijder, een jongen, ligt op een laag stoeltje; op een grooteren stoel zit een helper, die de schouders van den jongen op den schoot doet steunen; een achterste helper drukt het hoofd naar beneden. De onderste ledematen zijn in de knie gebogen; de dijen worden naar buiten gehouden door twee onderste helpers. De operator, op de linkerknie steunende, haalt den steen met een tang uit. Tegen den wand der kamer is eene voorstelling afgebeeld, waarbij Frère Jacques eene operatie doet op een lijder, liggende op een matras, door 4 helpers omgeven; de operator voert door een opening boven de pubis de linkerhand in de buikholte en brengt met de andere hand in die opening een instrument; misschien opereert hij een breuk. Het onderschrift luidt: Frère Jacques de Beaulieu, Hermite. Ici ce charitable Père fait l'opération sur un malade de la Pierre.

Hier toont den Heremyt, aan de Artzenij ervaren
 Doctoren, chirurgijns, en and're konstenaren,
 Zijn edele geheim; zijn konstgreep hoe hij snijdt:
 Zijn vast, zijn sek'ere hand, zijn grond en raddighejdt
 De meeste staan verstelt die hem een Fenix noemen:
 Doch die verwondert swijgt, kan hem op 't beste roemen.

Adr. K. v. G.

Petr. v. d. Berge delincavit, fec. et exc. Amst. in de Kal-
 verstraat in de Groenen Berg.

Ten laatste bevat de verzameling nog drie medaillons
 op een plaat, lithographie. Het eerste stelt voor een por-
 tret van Frère Jacques in eenvoudig costuum, blootshoofs,
 met omschrift: Frater Jacobus de Beaulieux Lithotomus.

J. Goeree D.

Op het tweede zit een ongekleed knaapje op een kus-
 sen; in iedere hand houdt hij een voorwerp, naar het
 schijnt een steen en een steenmes, terwijl voor hem lig-
 gen een snijstaaf en twee tangen, met omschrift: Deus nobis
 haec otia fecit N. b. C. V. M. C. P.

Het derde medaillon stelt voor een krans met het in-
 schrift:

Beset dit met geen diamant.

Een snoer aancengeregen steenen

Den mens ontrokke door mijn hand

Sal beter luister mij verleenen.

L. Smids N. C. F.

Toen Frère Jacques ons land verliet — in 1707 treffen wij hem weder in Frankrijk aan — werd hem nog, volgens Boyer, van wege de autoriteit een gouden medaille aangeboden, op welks eene zijde zijn portret, en op de andere het wapen van Amsterdam was gegraveerd, en met de inscriptie: *pro servatis civibus*. Ook de magistraat van 's Gravenhage heeft door het doen graveeren van zijn portret en het doen slaan eener medaille, het bewijs gegeven van de vereering zijner kunst.

Het laatst van zijn leven bracht Frère Jacques in afzondering door, en stierf den 7den December 1714 te Besançon.

Uit al het voorafgaande blijkt dus, dat, hoewel velen de onkunde van den operateur niet konden ontkennen, men toch gedwongen was toe te stemmen, dat zijne methode goed was. Dit goede op te merken en op wetenschappelijke gronden in praktijk te brengen was het werk van JOHANNES JACOBUS RAU.

Rau zette zich in 1694 te Amsterdam neder als geneesheer. Hij was toegerust met uitstekende anatomische kennis, had te Parijs onderricht genoten van mannen als Duverney, Méry, Marechal, Boumart en Petit, en wijdde zich eerst met alle kracht aan privaat onderwijs in de ontledkunde. Dit geschiedde met toestemming van den magistraat, en tevens was hem vergund elk jaar eene openbare ontleding van 7 dagen te mogen doen, wanneer Ruysch daar

ter plaatse niet bezig was. Met laatstgenoemden, die reeds hoog bejaard was, leefde Rau niet in de beste verstandhouding, zoo als blijkt uit een enkele piquante briefwisseling, die zij hielden. * Reeds vóór de komst van Frère Jacques, had Rau steensnijding gedaan; Titsingh en Albinus spreken van eene operatie, door hem in 1695 verricht, en wel cum apparatus magno. Nadat Rau eenige malen Frère Jacques had zien opereeren, bij zijn eerste bezoek in ons land, opponeerde hij zich eerst met kracht tegen zijne wijze van handelen en methode, maar geloofde wel dat zij voor verbetering vatbaar was. Zijne oppositie had echter geen invloed op den magistraat.

Rau begon zich nu ook op deze methode toe te leggen, bestudeerde haar en voerde haar uit met zulk een gelukkig gevolg, dat hij heinde en verre gezocht werd, zoodat hij reeds in 1713 zeggen kon, 1547 maal met goed succès de steensnijding verricht te hebben. Rau toch werd in dat jaar professor in de anatomie te Leiden en in zijne oratio inauguralis: „de methodo Anatomien docendi et discendi” vindt men bovengemelde opgave, die vooral merkwaardig is, daar dit het eenige is wat hij over steensnijding gezegd heeft. Bijzonderheden, tijd, plaats en uitkomst zijn van dit ongelooflijk aantal niet bekend; alleen van zijne verrichtingen van 1700—1705 te Amsterdam, kent men de

* Epistola De Inventoribus Septi Scroti.

resultaten. Uit het bovengenoemde steenboek blijkt dat gedurende dit tijdsverloop 62 steensnijdingen alhier verricht werden, van welke 34 door Rau werden uitgevoerd; hiervan worden 24 als genezen aangegeven, 5 als overleden, terwijl van 5 de uitkomst niet vermeld wordt. De tijdgenooten van Rau, die in deze lijst vermeld zijn: Dr. Cyprianus, G. van Bortel en Benevente deden in dien tijd 28 steensnijdingen, van welke 17 gelukkig afliepen en 9 door den dood gevolgd werden; van 2 wordt de uitkomst niet vermeld. Deze volgden nog de methode cum apparatu magno. Overweegt men dat het waarschijnlijk is, dat Rau gedurende zijn geheele leven even gunstige uitkomsten gehad heeft, als in die jaren te Amsterdam, dan dient men bij de genoemde 1547 gevallen, minstens 250 lijdens te voegen, die na de operatie zijn overleden. Neemt men verder nog in aanmerking de gevallen, welke Rau van 1713—1719 te Leiden voorgekomen zijn, dan is de berekening, die wel eens gemaakt is, * dat Rau 2000 steensnijdingen zou verricht hebben, niet geheel onwaarschijnlijk.

Rau overleed reeds in 1719, in den ouderdom van 51 jaren, zonder dat hij zijne methode bekend gemaakt had; zonder dat een der vele assistenten, die hem bij zijne operaties bijstonden en niettegenstaande hij in het publiek

* Schultens, *disputatio chemico-medica de caussis imminutae in reprobato morbi calculosi frequentiae*. p. 9.

opereerde, begreep, hoe en waar hij zich toegang tot de blaas verschafte.

In een brief aan Winslow *, welken hij 30 Aug. 1718 uit Leiden schreef, spreekt hij van de goede resultaten, die zijne methode opleverde; maar, zegt hij, indien ik u alle de voordeelen, door meer dan 1000 voorbeelden gestaafd, van deze methode wilde omschrijven, zou ik de grenzen van een brief te buiten gaan.

In zijn cursus over operatieve chirurgie †, die hij zich zeer duur liet betalen, zeide hij tot zijne toehoorders, wanneer hij aan de steensnijding gekomen was, dat, aangezien deze operatie zijn voornaamste middel van bestaan was, hij er niet van spreken wilde; wat hij er van zou zeggen, zou toch niet waar zijn, en hij besloot met het aphoristische: „legite Celsum”. Dit geheimhouden zijner kunst moge in zijn tijd eenigzinds verschoonbaar zijn, thans moeten wij het niet alleen betreuren, maar ook ten sterkste afkeuren, vooral daar men weet dat het zoeken, ik zou haast zeggen gewaagd zoeken naar de manier van Rau, menigen lijder het leven gekost heeft.

Twee mannen, die meenden de manier van Rau te ken-

* Medegedeeld door H. F. Le Dran *Parallèle des différentes manières de tirer la pierre hors de la vessie*. In de vertaling van E. P. Swagerman. Amst. 1765. pag. 85.

† Boyer. l. c.

nen, hebben zich vooral onderscheiden, namelijk Jakob Denijs en Bernard Siegfried Albinus.

DENIJS, stads-heelmeester, steensnijder en vroedmeester te Leiden, gaf 11 jaren na den dood van Rau, in 1730, een boekje uit, getiteld: „Heelkundige aanmerkingen over den steen der nieren, blaase en waterpijp, het snijden der zelve, mitsgaders over de blaassteek, benevens een aantooning, dat de wijze van steensnijden weleer geoeffent door den Heer J. J. Rau de gegrondste, vijligste en gelukkigste is van allen.”

Denijs zegt in de voorrede, dat hij door den gemeenzaamen omgang met Rau de noodige bekwaamheid verkregen heeft van steensnijden. Hij vertelt verder dat de Egyptenaren de urethra verwijdden en den steen aldus uithaalden, doch dat dit bij ons nooit gedaan werd. De methode van Celsus had hij nog den heelmeester Sasbout, zien doen; doch de methode met den grooten toestel werd hier meer gedaan en bij kleine steenen had hij daarvan goede resultaten gezien. De methode van Franco, d. i. de sectio alta, toen door Sermes reeds hier te lande beproefd, keurt hij geheel af. Hij beschouwt de methode van Rau als de beste, welke bekend was, niettegenstaande er velen waren die haar geheel afkeurden en beweerden, dat vele lijders, na geopereerd te zijn, groote ongemakken overhielden. Hij verklaart dit alles echter voor laster, en zegt dat Rau in 21 jaar den steen nimmer behoefde te laten zitten, omdat

die te groot was, wel om andere reden, en misschien vroeger wel eens, toen Rau nog met den grooten toestel sneed. Hij daagt ieder uit deze beschuldigingen vol te houden: aan niemand, zegt hij, heeft Rau ooit zijne methode verklaard, maar men maakte er gissingen over, toonde de plaats aan waar Rau sneed, zonder dat men er iets van wist, en men had dan naar die verkeerde opvattingen die ongelukkige uitkomsten. Aan hem alleen, nadat hij Rau jaren achtereen vergezeld en geassisteerd had, heeft Rau in de laatste uren van zijn leven: »de gordijnen van de oogen afgerukt, en de zuivere geheimen daarvan geopenbaard.»

Hij opereerde dan ook na dien tijd volgens die methode en zegt, dat hij in elf jaar slechts 5 patienten verloren heeft en dat hij in 7 maanden 28 steensnijdingen verricht heeft. Overigens zwijgt hij van de uitvoering der operatie; men moet zeggen opzettelijk, want het is niet wel mogelijk aan te nemen, dat het hem, zijn groot succes in aanmerking genomen, uit onkunde ondoenlijk was een betere beschrijving te geven. Want hoewel H. Ulhoorn hem in een brief aanraadt niet zoo zijne eigen verdiensten te overdrijven, blijkt toch uit het steenboek, dat hij te Amsterdam, van 1723—1735 30 steensnijdingen heeft verricht, bijna allen in het gasthuis, en waarvan 26 een gunstigen uitslag hadden.

Geen wonder, dat het werkje van Denijs tegenspraak verwekte; onder anderen schreef Titsingh een boek, vol

personaliteiten tegen Denijs, onder den titel: „Heelkundige verhandeling over de steen en het steensnijden van Frère Jacques de Beaulieu uitgevonden, van de Hoogleraar Joh. Jac. Rau beschaaft, en door Jac. Denijs verdonkert, nu wederom tot nut voor den weetgierigen opgeheldert.”

Terecht verwijt Titsingh hem, dat er in geheel zijn werkje geen spoor te vinden is, dat hij, hetgeen hij belooft, zou ophelderden en betoogen, maar wel dat het een lofrede op zich zelve, als gelukkig steensnijder is. Het komt hem zeer apoerief voor, dat slechts 3 zijner patienten gestorven zouden zijn, daar hem verschillende gevallen bekend zijn, waarvan ooggetuigen kunnen verklaren dat zij ongelukkig afliepen. Hij kent er zelfs, waarbij Denijs den steen wel heeft moeten laten zitten en hij moet bijna aan hem vragen: „Frère, ware het niet beter dat gij stroosnijder, als steensnijder waart?” In geheel zijn werk noemt hij hem Frère, niet als kunstbroeder, maar als een tweeden Frère Jacques, die meer door geluk dan door wijsheid goed succes had. Hij zegt dat reeds vóór Denys, anderen veel beter de methode beschreven en uitgevoerd hadden. Hij noemt L. Heijster, S. Albinus, J. Douglas en J. Sermes, H. Ulhoorn en Lakeman, welke laatsten allen naar de wijze van Rau sneden en vooral J. H. Franken, te Amersfoort, die volgens hem, de gelukkigste steensnijder van allen was en, gewoon was den steenlijders toe te roepen:

„Trekt niet na Lijen, hier snijd men kijken.“

Het is gemakkelijk in te zien, dat hetgeen Titsingh verhaalt, niet van overdrijving en partijdigheid is vrij te pleiten, hoewel zijn werk overigens menige belangrijke bijzonderheid bevat.

De schuld van ALBINUS was van geheel anderen aard. De oude Albinus, * Bernard de vader, had reeds in zijne oratio funebris over Rau, niet alleen zijn leven maar ook met een enkel woord zijne methode beschreven. Hij zeide er van: „Ravius statuit se deinceps vesicae cervicem secare velle.“

Zijn zoon Bernard Sigfried † begreep eenige jaren later, in 1725, dat de methode nauwkeuriger en vollediger moest beschreven worden. Deze uitstekende anatoom heeft in eene inleiding voor den catalogus van het kabinet van Rau eene beschrijving der operatie gegeven, die door geheel Europa met gretigheid ontvangen werd en veel nut zou hebben gesticht, indien zij van eene enkele fout ware vrij gebleven.

Na de beschrijving van de chirurgische anatomie der bilnaadstreek, de vereischten voor de operatie, de instrumenten, de plaatsing der lijdens en de richting waarin het steennes moet gevoerd worden, voegt Albinus er deze

* B. Albinus Oratio in obitum J. J. Rau.

† B. S. Albinus, Index Supellectilis anatomicae quam legavit J. J. Rau. 1725.

woorden aan toe: „Propositum in hac operatione erat, non cervicem vesicae incidere, ut primo fecerant, nec urethram, ut eo tempore plerique solebant; sed vesicam ipsam, proxime cervicem ejus, a latere, nonnihil inferiora et posteriora versus.” Den hals der blaas niet in te snijden, maar de blaas zelve te openen klonk velen als een onmogelijkheid in de ooren, en velen, die, najverig op de gelukkige uitkomsten van Rau, hem met juistheid en zaakkennis wenschten na te volgen, gaf het aanleiding tot nader onderzoek.

Aan Foubert * gaf het stof tot het doen van vele proeven, die echter niet aan de verwachting beantwoordden. Hij zegt er van, dat welke moeite hij zich ook gaf, om de beschrijving van Albinus op het lijk in toepassing te brengen, het hem volstrekt onmogelijk was te vermijden, dat de hals van de blaas geopend werd. Hij kwam er dan ook toe om te denken, dat Rau zoo weinig mogelijk den hals en zooveel mogelijk het lichaam der blaas ingesneden had. De beschrijving van Albinus en het groote succes van Rau deden hem dan ook besluiten zelf een methode te zoeken, waarbij het insnijden van den hals der blaas in het geheel niet meer plaats had. Hij vulde de blaas van een lijk met was, om de plaats van het perinaeum te bepalen, welke correspondeerde met de blaas. Toen hij zich

* Mémoires de l'académie royale de chirurgie. T. I. P. III. pag. 277.

hiervan goed op de hoogte had gesteld nam hij de proef op een patient. Hij liet daartoe de urine eenigen tijd terughouden, stak ter linkerzijde van de raphe naast den zitbeensknobbel een troicart in, zoo diep tot dat hij bemerkte, dat eenige urine door de sleuf afvloeyde. Vervolgens bracht hij langs een sleuf der troicart een geknopt mes in, en opende aldus de blaas. Zijn eerste 5 gevallen gelukten hem allen; doch later stierven er eenige zijner patienten aan infiltratie van het bindweefsel; toen hij echter in de wond een canule bracht, stierf er van 9 geopereerden slechts één. Hoewel de uitkomsten, die Foubert gehad heeft, dus niet zoo erg ongunstig waren, heeft zijn methode toch nooit opgang gemaakt, zelfs niet gedurende zijn leven, en na zijn dood geraakte zij geheel in onbruik.

Reeds vóór Foubert deden ook Engelsche geleerden proeven om zich de beschrijving van Albinus ten nutte te maken. Het waren Bamber maar vooral Cheselden, * wien het bleek dat de methode zóó niet goed kon zijn en door zijne nasporingen kwam hij tot de ontdekking, althans tot de eerste juiste beschrijving der methode, die dan ook wel naar hem genoemd wordt. Toen de schitterende resultaten van Cheselden bekend werden, werd Morand in 1728, op kosten der Académie des Sciences afgevaardigd, om Cheselden

* W. Cheselden *Anat. of the human body* Lond. 1741.

zelve te zien opereeren. Terzelfder tijd hielden zich ook Garengoot en Perchet te Parijs bezig om deze methode na te vorschen, hetwelk hun zoo goed gelukte, dat, toen Morand terug gekeerd was, deze moest verklaren, dat hun methode in niets verschildte van die van Cheselden.

Bij ons was het de geleerde P. Camper * die met kracht opkwam tegen de beschrijving van Albinus. Na eene meesterlijke chirurgische-anatomische beschouwing der bilnaadstreek en der deelen die bij de steenoperatie in aanmerking kunnen komen, bewijst hij duidelijk dat de explicatie van B. S. Albinus niet juist kon zijn, en wijst er op dat de oude Albinus, in de lijkrede op Rau reeds gezegd had, dat Rau zoowel den hals, als het lichaam der blaas insneed.

Albinus † heeft in den laten avond van zijn leven, in 1764, dus na 40 jaren, zijne beschrijving nog verdedigd, en volgehouden dat hij juist geschreven had, maar slecht begrepen was.

Na het overlijden van Rau was Denijs te Leiden zijn voornaamste opvolger als steensnijder, doch hij had een geduchten concurrent in den uitstekenden Ulhoorn, heelmester te Amster-

* Pet. Camper *Demonstrationum anatomico-pathologicarum lib. sec.*

† B. S. Albini *academicarum annotationum liber VI. fol. 148 en lib VIII. fol. 76.*

dam, die behalve dat hij zich onderscheidde door de vele en gelukkige steensnijdingen, die hij verrichtte, ook een cursus gaf in de operatieve heilkunde in het gasthuis, en wien bij besluit van 26 Maart 1720 vergunning werd gegeven vier lijken daartoe te bezigen. Bovendien schreef hij verschillende werken, waaronder eene Nederlandsche bewerking van Heyster's „*Institutiones chirurgicae.*”

In dezen tijd leefde nog Dr. J. Sermes, die in Amsterdam van 1714—1723 zeventien steensnijdingen verrichtte. De ongunstige afloop, dien eenige zijner operaties hadden, deed hem besluiten om op het voetspoor van J. Douglas, W. Cheselden en L. Heister de *sectio alta* toe te passen. De patient stierf drie dagen na de operatie, hetgeen tengevolge had, dat aan zijne reputatie zooveel nadeel was toegebracht, dat het collegium medicum weigerde hem een nieuw verlof tot het verrichten der steensnijding te geven en hij gedwongen was Amsterdam te verlaten. Daarop vestigde hij zich te Utrecht. Van hier uit schreef hij een werkje † om zich te verdedigen en om deze methode, bij vele onbekend, ingang te doen vinden. Van de methode van Rau spreekt hij met veel lof en zegt dat Rau het mes

* J. Sermes *Lithotomia Douglasiana* ofte een nieuwe wijze van steensnijden enz. Utr. 1726. 8o.

J. H. Franken. *Nieuwe oefeningsverh. der vier hoofdhandgrepen* enz. Amst. 1733 4o.

bracht in het lichaam der blaas achter de sluitspier, zoodat deze ongeschonden bleef, daar de steen er niet doorgehaald behoefde te worden.

Hij zegt echter, dat Rau de wond der blaas niet grooter had kunnen maken dan één vingerbreedte; om grooter steenen uit te halen moest steeds verscheuring der blaas plaats hebben, welke verscheuring echter weinig ongerustheid behoefde te baren.

Even ongunstig lot als Sermes trof den befaamden operateur J. H. Franken. Deze, een Duitscher van geboorte, kon geen verlof krijgen om zich in Amsterdam te vestigen hoewel hij dat door allerlei kunstmiddelen trachtte te verkrijgen en waarover hij zich in zijne werken bitter beklagt. Hij zwierf ettelijke jaren in ons land rond en hield zich nu eens op in Friesland, dan weer in Amersfoort of in de nabijheid van Amsterdam, aan den Overtoom. Zijn voornaamste werk was steensnijden, breuksnijden of cataract opereeren. In zijn voornaamste werk, getiteld: Nieuwe oefenings-verhandeling der vier hoofdhandgrepen enz. 1734, beschrijft hij zijne methode van steensnijding.

Hij zegt: er is geen beter en zekerder operatie dan die boven het os pubis, en wel op de wijze zooals hij zelf die beoefende. Hij laat den patient op een ladder liggen, zoodat hij rust met de symphysis ossium pubis op een sport en de volgende op de hoogte van den navel komt. De patient wordt goed vastgebonden en horizontaal zoo hoog geplaatst,

dat de operateur onder hem kan staan. Deze brengt door de urethra een catheter in de blaas en buigt dien zóó, dat men de punt even boven de pubis kan voelen. Vervolgens maakt hij op deze punt eene insnijding van een duim breedte, doch zonder de blaas te raken, zoodat door een weinig te drukken de catheter met de blaas uit de wond te voorschijn komt. Voorts brengt hij door de blaas en den buikwand twee haken van gewichten voorzien, die dienen om de blaas met den buikwand te vereenigen en de wondranden van elkander te houden. Hij maakt daarna eene incisie in de blaas, groot genoeg om den steen door te halen en vereenigt den blaaswand met den buikwand door zijden draden. -- Hij beschrijft bovendien een instrument, hetwelk hij gebruikte om steenen zonder bloedige operatie door de urethra van vrouwen te verwijderen; daartoe dilateerde hij eerst de urethra en den hals der blaas en bracht dan een klein netje in, waarmede hij den steen uit de blaas schepte. — De methode, die hij aanwendde onder de pubis, was de *sectio lateralis*, met deze wijziging, dat hij, zoodra hij op de sonde, die niet zeer goed en minder gekromd was, eene insnijding in de blaas gemaakt had, hij deze omdraaide, zoodat de punt uit de wond te voorschijn kwam. Op geleide hiervan bracht hij een vinger in de blaas en daarlangs de tang, waarmede hij, zoo noodig de wond dilateerde. Uit de attesten achter zijn werk gevoegd, blijkt, dat hij van 1711—1733, behalve velerlei wonderkuren, een

aantal gelukkige steenoperaties heeft verricht. Duurzamen invloed hebben zijne werken echter op zijne tijdgenooten niet gehad.

Tegen het midden der 18de eeuw was het getal steenoperaties nog vrij groot. In het boven aangehaalde steenboek vinden wij van 1726—1750 opgeteekend, dat 172 operaties verricht werden, van 1751—1775 vinden wij 73, en van 1776—1800 slechts 44 opraeties vermeld.

Men ziet dus, dat het aantal steenlijders gaandeweg minder werd. Vooral wanneer men de verschillende tijdperken der 18de eeuw vergelijkt, dan ziet men :

van 1700—1704	50	gevallen	dus	gemiddeld	10	per	jaar.
" 1726—1750	172	"	"	"	bijna	7	" "
" 1751—1775	73	"	"	"	3	"	"
" 1776—1800	44	"	"	"	2	"	"

In de nagelaten papieren der Commissie van Geneeskundig Toevoorzicht, kwam mij nog een handschrift voor, waarvan de schrijver niet aangeduid is, en hetwelk het volgende vergelijkende overzicht bevat, van het aantal steensnijdingen in die jaren te Amsterdam verricht :

Van 1700 tot en met 1704,		56	mannen	en	4	vrouwen.
In 10 jaren van 1725—1734,		76	mannen.			
"	"	"	"	1735—1744,	78	"
"	"	"	"	1745—1754,	30	" en één vrouw.
In 30 jaren		184	mannen	"	"	"
In 10 jaren van 1755—1764,		40	"			
"	"	"	"	1765—1774,	21	"
"	"	"	"	1775—1784,	18	"
In 30 jaren		79	"			
In 10 jaren van 1785—1794,		21	mannen			
"	"	"	"	1795—1804,	1	" en twee vrouwen.
"	"	"	"	1805—1814,	14	" " " "
In 30 jaren		53	"	"	"	" vier "

In het grootboek van Officianten * vindt men nog de namen vermeld van de volgende stadsoperateurs der 18de eeuw: Jakob Denijs 1725, Hermanus Meijer 1735, stierf 1742, Joh. Lakeman 1741, Jac. van Diden 1742, Joh. Stijger 1750, Nicol. v. d. Meulen 1752 en J. P. van Nierop 1761.

In het steenboek komen echter na van Nierop nog de namen voor van de volgende stadsoperateurs: J. Keuper, D. van der Moot, C. van Dremmeldraadt en A. v. d. Hout.

Bij de benoeming van Lakeman † tot stadsoperateur van den steen, op 29 Dec. 1740, is vermeld dat hij werd aangesteld op een traktement van 50 gulden 's jaars en dat hij zou ontvangen voor elke operatie, die goed afliep, 30 en voor elke, die slecht eindigde, 20 gulden.

Van bijzondere verdiensten of verrichtingen dezer operateurs is niets bijzonders bekend; P. Camper, F. Snip, A. Bonn, woonden de meeste hunner steensnijdingen als Hoogleeraren bij. Alleen van van Nierop vertelt van Wij § ons eenige bijzonderheden. Hij noemt hem den beroemdsten steensnijder, die ooit in Amsterdam bekend geweest is, en zegt, dat hij een eigen methode had, die gedeeltelijk

* Letter B. No. II. Stadsarchief.

† Resolutien van regeerders en oud-burgemeesters, Letter C.

§ G. J. van Wij. Heelkundige mengelstoffen, Amst. 1784. 8o.

was naar de wijze van Rau, gedeeltelijk naar die van Le Dran. Van Nierop maakte eene wond volgens Rau, maar daar hij deze waarschijnlijk niet ruim genoeg vond, maakte hij er zijdelingsche insnijdingen bij, waardoor hij meende scheuren van belang te voorkomen. Van Nierop heeft zijne methode zelf nooit beschreven, doch van Wij heeft hem haar dikwijls zien doen, haar zelf op het lijk en in vivo met de beste resultaten toegepast en verder van Dokter van Nierop, den zoon, de noodige inlichtingen verkregen.

Wij zagen boven dat een onderzoekende geest als die van P. Camper ook bij dit onderwerp niet werkeloos kon blijven. Was het hem zelven niet opgedragen steenoperaties te verrichten, het veelvuldig bijwonen der operatie moest hem tot nadenken wekken om zijne krachten ook hier ten nutte der kunst aan te wenden.

Ook een licht verschoonbaar egoïsme dreef hem tot belangstelling. Immers Camper vreesde gedurende een aantal jaren zelf aan steen te lijden of te zullen lijden.

Behalve de reeds vermelde aamnerking, die hij maakte op de beschrijving van B. S. Albinus * gaf hij een bundel verhandelingen uit, onder den titel: „Mengelstoffen over steengroeiing en derz. heelwijze.” Camper loosde van tijd

* Petri Camper demonstrationum anatomico-pathologicarum liber secundus.

tot tijd kleine stukjes gruis, en vreesde dat die stukjes zich aan elkander zouden voegen en een enkelen grooten steen vormen. Hij deed dit op gezag van Albinus, * die steenen beschreven had, welker kern uit kleine saamgevoegde steentjes bestond. Eene sectie, die hij verrichtte, na eene steensnijding gedaan door P. de Windt van Middelburg in 1760, en waarbij 11 kleine steentjes los in de blaas gevonden waren, deed hem aan de waarheid der uitspraak van Albinus twijfelen; terwijl ook de literatuur hem gevallen deed kennen, waar eene menigte kleine steenen in de blaas aanwezig geweest waren.

Dit verheugde hem zeer en hij kwam door zijne proeven en onderzoekingen over steengroei tot het voor hem zoo verblijdende resultaat, dat nimmer de steenen saamgroeiden, maar iedere steen uit een kern bestond. Omtrent de heelwijze trad hij in 1777 tegen de chirurgen van zijn tijd op als apostel der methode om de operatie in twee tempo's te doen, d. i. om eerst de incisie, en eenige dagen later, na het verdwijnen der reactie, de extractie te verrichten; een wijze van handelen toen door Louis te Parijs en Muret te Dijon in praktijk gebracht, hoewel Peter Franco haar reeds voor ruim twee eeuwen had aangeprezen en uitgevoerd. Ook Celsus, Albucasis, Hildanus, Colot, Heister, Le Dran en anderen, zoowel van vroegeren als

* Anat. acad. lib. III. Cap. XIII. f. 59.

lateren tijd hebben deze operatie aanbevolen en ten uitvoer gebracht.

Geen wonder, dat de voorslag van Camper, gesteund door zoovele autoriteiten, bij verscheidene operateurs van invloed was. Achter het werk van Camper vindt men dan ook reeds gevallen vermeld van operaties in twee tempo's met gunstigen uitslag, verricht door G. ten Haaff, heelmeeester te Rotterdam, en G. J. van Wij te Amsterdam. Deze laatste maakte in zijne „Heelkundige mengelstoffen, 1784”, eenige zijner gevallen openbaar. Hij kan echter niet ontkennen, dat het een aangenaam gevoel is voor den lijder, zoo hij reeds bij de eerste operatie van den steen verlost is, en bijaldien die gemakkelijk uit te halen is, is hij er voor dat dadelijk te doen, doch in het tegenovergesteld geval moet men hem eenige dagen laten zitten. Zeer gelukkig was van Wij evenwel niet. Met een patient dien hij te Purmerend opereerde, liep het ongelukkig af, daar hij den steen niet kon uithalen en de patient na een lijden van 10 Maart tot 6 April met den steen in de blaas overleed. Hij verhaalt noch van eenige andere gevallen, die voor een gedeelte gelukten. Bij één echter ging het uithalen later zeer moeielijk, en bij een ander, met doodelijken afloop, trachtte hij te vergeefs den steen te extraheeren en kwam die later van zelf door de wond naar buiten. Zijne verhandeling heeft dan ook niet veel indruk te weeg gebracht.

Uit het Steenboek blijkt, dat hij nu eens de operatie in één zitting deed, dan weder in twee tempo's, met afwisselend resultaat. Eveneens vindt men aangeteekend dat de steensnijder J. Keuper eenige operaties op dezelfde wijze met goed gevolg verricht heeft.

Van operaties van den steen, gedaan buiten Amsterdam, is ons alleen nog bekend, dat door Schultens * een manuscript wordt aangehaald van Samuel de Windt, waaruit blijkt dat er in Zeeland van 1737 tot 1770, dus in 33 jaren, 102 maal, en van 1770—1778, derhalve in 8 jaren, 36 maal de steensnijding verricht is.

In de 19de eeuw bleef te Amsterdam aanvankelijk de verordening in gebruik, dat niemand de steenoperatie mocht verrichten, zonder consent van burgemeesters; bovendien moest zij in tegenwoordigheid van den hoogleeraar en geëmmiteerden der Geneeskundige Commissie geschieden. Dit gaf dikwijls aanleiding tot onaangenaamheden tusschen de operateurs en de leden met het toezicht belast. Achtereenvolgens waren van der Moot, Demmeldraadt en van der Hout stadsoperateurs. De eerste nam om bovengemelde reden zijn ontslag en Demmeldraadt wilde zich evenmin aan het toezicht onderwerpen, maar vroeg op grond de lijdens niet onnoodig lastig te vallen, opheffing daarvan.

* G. R. Schultens, *Disputatio chemico-medica de caussis imminutae in rep. Batava morbi calculosi frequentiae*. L. B. 1802.

Bij resolutie van 29 Nov. 1809 werd bepaald, dat slechts één lid der commissie en Professor Bonn de operatie behoefden bij te wonen. Demmeldraadt was echter niet gelukkig, daar hij den steen moest laten zitten. Den 4den Aug. 1810 voerde hij de operatie verder alleen uit, zonder de commissie vooraf kennis te geven. Dit werd hem kwalijk genomen en hem werd geen consent meer gegeven, dan op voorwaarde, dat Professor Bonn en een lid der commissie tegenwoordig zouden zijn. Later werd hem uit hoofde der dringende omstandigheden, waarin twee steenlijders verkeerden, toegestaan alleen onder toezicht van Professor Bonn te opereeren.

Na de wet van 1818 moest dit toezicht geheel ophouden, daar ieder chirurg jure suo tot de uitvoering der operatie gerechtigd was. Het schijnt echter dat het bleef bestaan tot 1828, toen bij de komst van Professor C. B. Tilanus, aan van der Hout een eervol ontslag als steenoperateur werd verleend.

Wat de wijze van opereeren betreft, daarop had in het begin dezer eeuw, grooten invloed eene Hollandsche vertaling van een werk over dit onderwerp, van C. J. M. Langenbeck. * Sedert Cheselden was het armentarium voor de

* Eenvoudige en zekere manier van steensnijden, door C. J. M. Langenbeck, met eene voorrede van J. B. Siebold, vertaald door F. G. van Ingen, 1806.

sectio lateralis verrijkt geworden door eene groote menigte instrumenten; bijna elk operateur verbond zijn naam aan eene nieuwe wijziging der methode. Zoo kennen wij die van Frère Côme, Le Dran, Morand, Thomas, Le Cat, Pouteau, Hawkins, en anderen.

Aan Langenbeek komt de eer toe, de operatie zoo eenvoudig mogelijk te hebben gemaakt en de instrumenten tot het noodzakelijkst aantal terug gebracht te hebben. Hij zegt, dat de eenige verbetering, die men aan de toen gebruikelijke sectio lateralis kon aanbrengen, was de vereenvoudiging van den apparatus instrumentorum; men moet zich onthouden van te veel en te samengestelde instrumenten, zich bedienen van een eenvoudig mes, maar vooral toegerust zijn met naauwkeurige ontleedkundige kennis. Hij geeft een overzicht van de chirurgische anatomie der bilnaadstreek en beschrijft de verschillende methoden, waarop de operatie verricht is. Van die van Le Cat, zegt hij, dat deze aan zijn instrumenten den naam gaf van urethrotome, cystotome en gorgeret-cystotome. Zijn hoofdoogmerk met dit laatste instrument was om de snede in de blaas zoo klein mogelijk te maken, omdat hij eene groote snede voor gevaarlijk hield. In de blaas maakte hij die dus zoo klein mogelijk, maar sneed het grootste gedeelte der prostata door en verwijfde de wond met een dilatatorium.

De methode van Hawkins, die met het doel om het aantal instrumenten te verminderen, gebruik maakte van zijn

snijgend of klinisch gorgernet, keurt Langenbeck eveneens geheel af.

Het eenvoudigst en doeltreffendst deden Cheselden en Le Dran de operatie. Langenbeck, en vóór hem had Klein dit reeds gedaan, had er niets op aan te merken dan alleen dit, ^{dat} zij gebruik maakten van een gorgernet als tanggeleider. Langenbeck zelf herleidt het aantal instrumenten tot drie: eene sonde, een mes en een tang. Het mes voorzag hij van een puntdekker, hetwelk diende om te voorkomen, dat de scherpe punt van het mes in de sleuf der sonde zou blijven steken.

Een nieuwen stoot aan de behandeling der blaassteen gaf de uitvinding of liever het weder in toepassing brengen der steenverbrijzeling. Het was voornamelijk het Parijsche drietal: Civiale, Leroy d'Étiolles en Heurteloup, die zich er door onsterfelijk maakten.

Dr. A. van der Boon schreef in 1837 eene verhandeling „over de lithotripsie” naar aanleiding van zijn bezoek te Parijs, en nadat hij genoemde operateurs de operatie had zien verrichten. Na een geschiedkundig overzicht beschrijft van der Boon de verschillende instrumenten der operateurs en de operatie zelve. Hij bekennt echter zich toen nog niet te mogen verklaren voor de eene of andere geneeswijze, daar er nog te weinig waarnemingen bekend waren. De waarde der lithotripsie tegenover de lithotomie is zeer verschillend beoordeeld geworden, en vóór en tegenstan-

ders hebben te dien opzichte een hevigen strijd gevoerd.

Professor C. B. Tilanus* deelde in 1851 een geval van lithotritie mede; chirurgijn van Woerden heeft te Utrecht, volgens mondelinge mededeeling, reeds vroeg de lithotritie verricht, terwijl Professor J. W. R. Tilanus † in Dec. 1859 drie gevallen bekend gemaakt heeft, waarbij de lithotritie, met het beste gevolg toegepast werd bij een jongen van 8, één van 7 en één van 3 jaren.

Wat het aantal steenoperaties of liever steenlijders aangaat gedurende de 19de eeuw, hieromtrent is niets met zekerheid bekend. Reeds Schultens wees in 1802, in zijne bovengenoemde dissertatie, op vermindering van het aantal. Volgens aantekeningen te vinden in het archief der voormalige geneeskundige commissie alhier, heeft de steenoperator C. van Demmeldraadt te Amsterdam van 1807 tot 1811, 24 steenoperaties gedaan, waarvan 2 bij vrouwen. Zijn opvolger A. van der Hout deed er, volgens mij verstrekte mondelinge opgave 22. Op verzoek van Civiale heeft wijlen de Hoogleeraar W. Vrolik als secretaris der eerste klasse van het Ned. Instituut voor Wetenschappen een verslag opgemaakt over het aantal en de behandelingswijze van steenlijders hier te lande van 1830—1844. Uit

* Weekblad voor Geneeskundigen 1851.

† Tijdschrift voor Geneeskunde. Aantekeningen betreffende de behandeling van Calculus Vesicae. Dec. 1859.

dit verslag in het tijdschrift „het Instituut” van 1845, opgenomen, blijkt dat in Noord-Brabant, Gelderland, Drenthe en Zeeland geen enkele steenoperatie in dit tijdperk gedaan is. Door Professor C. B. Tilanus te Amsterdam werd ongeveer 9, door van der Hout 2 lijders, terwijl er te Utrecht 19, Gouda 10, 's Gravenhage 7, Groningen 7, Zwolle 3, Kampen 1, Harlingen 1 en Limburg 1 operatie werd verricht.

Uit de vaderlandsche literatuur kunnen wij omtrent het aantal het volgende mededeelen. J. Puijn * te Haarlem opereerde een patient volgens de methode van Le Cat en A. van Epenhuijzen † één volgens Pelletan en Ferrand. Haver Droese § opereerde één volgens Langenbeck, naar het schijnt de eerste in ons land, terwijl P. Hendriksz ‡ te Groningen, 5 gevallen volgens deze methode heeft bekend gemaakt. In het Weekblad voor Geneeskundigen van 1851 is een geval van lithotritie van Professor C. B. Tilanus medegedeeld. In het Tijdschrift voor Geneeskunde van 1859 één geval van cystotomie door chirurgijn van Dam te Leeuwarden; in dat van 1860, 6 gevallen van cystotomie en

* Kunst en Letterbode. 1802.

† Ibid.

§ Verhandelingen van het Genootsch. ter bev. der Heelk. te Amsterdam. 1813.

‡ Heelk. operaties en waarnemingen gedaan in het Nosocom. Acad. te Groningen 1822.

3 van lithotritie bij kinderen door Dr. J. W. R. Tilanus; in het zelfde tijdschrift van 1860, nog 16 gevallen van steensnijding door chirurgijn van Leeuwen te Rotterdam; door Dr. C. Maats zijn 2 gevallen van Prof. van Goudoever, in zijne dissertatie van 1863 vermeld; eveneens in eene dissertatie van Dr. C. T. A. Wolterbeek Muller van 1862 drie gevallen van Prof. Krieger. Bovendien zijn nog gepubliceerd in het Tijdschrift voor Geneeskunde van 1866 twee gevallen van cystotomie van Dr. Kuthé, waarvan eene sectio alta, en in de Werken van het genootschap ter bevordering der Natuur-, genees- en heilkunde 1872, 8 gevallen van Prof. J. W. R. Tilanus.

Prof. van Goudoever deelde mij nog mede dat hij in de laatste jaren 4 maal met gunstig gevolg de sectio alta heeft verricht; het aantal zijner gewone steensnijdingen is niet bekend gemaakt.

Het spreekt van zelf, dat uit deze verspreide en onvolledige opgaven, hoe belangrijk dit 50tal ook zijn moge, niets omtrent het grooter of kleiner aantal steenlijders in deze, in vergelijking met de vorige eeuw, kan opgemaakt worden, daar zeker vele gevallen van steenoperatie niet zijn vermeld, als ook omdat van de verschillende steden de opgaven uit de vorige eeuw ontbreken.

Ik heb daarom van de gelegenheid gebruik gemaakt om voor Amsterdam naauwkeurig na te gaan hoeveel steenlijders daar voorgekomen zijn, door de registers en staten van de

chirurgische kliniek van het Binnengasthuis van 1844 tot 1874, daartoe opzettelijk na te zoeken; en kreeg daaruit eene opgave des te belangrijker omdat wij ze juist over Amsterdam met de opgaven uit het steenboek over de 18de eeuw kunnen vergelijken. De opgaven over 1830—1844 zijn reeds opgemaakt door W. Vrolik.

In het Binnen-Gasthuis nu zijn :

		geopereerd, niet geopereerd, te zamen		
van 1830 tot	1844	7	2	9
" 1844 "	1853	13	4	17
" 1853 "	1 Juli 1874	47	9	56

Er werden dus 67 lijdens geopereerd, terwijl bij 15 de operatie niet gedaan werd; bij velen dezer werd de steen eerst bij de sectie gevonden. Bij 33 lijdens van het laatste tijdvak vond ik vermeld, dat 10 uit Amsterdam en 23 van elders afkomstig waren, dus 30 pCt. uit Amsterdam.

Volgens bijzondere mededeeling van Prof. J. W. R. Tilanus is door hem van 1855 tot Juli 1874 (behalve 45 in het gasthuis, in bovenstaande tabel opgenomen) in de zoo-genaamde burgerpraktijk bij 32 lijdens de steenoperatie verricht en wel 17 maal lithotritie en 15 maal steensnijding. Van deze 32 waren 9 uit Amsterdam en 23 van elders, dus even als boven 30 pCt. uit Amsterdam.

Bovendien assisteerde Prof. Tilanus bij 6 steenoperaties van Chir. van Vollenhoven, Prof. Huet, Prof. Wurfbain,

Dr. Munnich en zijn hem nog twee gevallen bekend van Chir. Mensert en Chir. Philips.

Rekent men hierbij nog 2 steensnijdingen van 1830 tot 1844 gedaan door Chir. van der Hout, vermeld door Vrolik in zijne bovengenoemde brochure, dan kan men met vrij groote zekerheid aannemen, dat door de Amsterdamsche chirurgen van 1830 tot 1853, 22 en van 1853 tot 1874, 87 steenlijders werden geopereerd; terwijl over beide tijdvakken nog 15 steenlijders zijn opgeteekend, waarbij de steen niet verwijderd is.

Gemiddeld zijn er dus in het eerste tijdvak 1 steenoperatie en in het tweede 4 per jaar verricht, terwijl aan kan genomen worden dat in het eerste tijdvak de helft en in het tweede slechts 30 pCt. der steenlijders uit Amsterdam afkomstig waren. Vergelijkt men nu deze cijfers met die uit het steenboek der 18de eeuw, waarbij in het tweede kwartaal der eeuw 172, in het derde 73, en in het laatste 44 steenlijders per jaar voorkwamen en overweegt men, dat Schultens in zijne meergenoemde dissertatie berekend heeft, dat $\frac{1}{10}$ der steenoperaties uit de 18de eeuw bij vreemdelingen en $\frac{9}{10}$ bij Amsterdammers zijn voorgekomen, dan meen ik tot het besluit te mogen komen, dat sedert Schultens zijn werk schreef (1802), het aantal steenlijders over al de jaren te zamen weder verminderd is.

Immers

van 1701 tot 1704	zijn geopereerd,	9 inw. van Amst. per jaar.
" 1726 " 1750	"	6 "
" 1750 " 1775	"	2.5 "
" 1775 " 1800	"	1.6 "
" 1830 " 1853	"	0.5 "
" 1853 " 1874	"	1.2 "

Dit is zeker bij het gestadige toenemen der bevolking eene belangrijke vermindering; dat juist in de latere jaren eenige vermeerdering schijnt plaats te vinden, meenen wij meer aan de betere ontwikkeling der chirurgen van den tegenwoordigen tijd te moeten toeschrijven, zoodat de aanwezigheid van steen eerder gediagnosticeerd wordt.

Uit al het voorgaande zien wij dus, dat in de eerste tijden, de steenlijders in ons land aan het goed geluk van den eenen of anderen koenen doch onwetenden steensnijder waren overgegeven. Hierin was in de 17de eeuw reeds eenige verbetering te bespeuren door de invoering der sectio Mariana; terwijl de 18de eeuw door Rau's meesterhand werd opgeluisterd, zoodat men toen najverig het oog op ons land vestigde.

Wel jammer was het, dat studie en kunstvaardigheid niet altijd in onze oudere steensnijders vereenigd waren. Mannen als Albinus, Camper, Snijp, Bonn en anderen, die de operatie zoo goed kenden en beschreven, lieten de uitvoering aan een ander over, en men moest in het buitenland, bij Le Dran,

Cheselden, Louis, Scarpa en anderen de zoo wenschelijke vereeniging van schrijver en operateur in denzelfden persoon vereenigd zien.

Wij moeten echter dit erkennen, dat onze steenlijders sedert het begin der 18de eeuw uitstekende hulp konden verkrijgen, niet het minst in deze dagen nu de wetenschappelijke mannen, niettegenstaande het Hippokratisch verbod in den historischen eed, niet aarzelen zelven als operateurs op te treden en zoo hunne kennis onmiddellijk ten nutte der lijdens aan te wenden.

The first part of the book is devoted to a general
 introduction of the subject, and to a description of the
 various forms of the disease, and the manner in which
 it is communicated. The second part contains a
 detailed account of the symptoms, and the progress
 of the disease, and the various methods of treatment
 which have been proposed. The third part is
 devoted to a description of the various forms of
 the disease, and the manner in which it is
 communicated. The fourth part contains a
 detailed account of the symptoms, and the progress
 of the disease, and the various methods of treatment
 which have been proposed. The fifth part is
 devoted to a description of the various forms of
 the disease, and the manner in which it is
 communicated. The sixth part contains a
 detailed account of the symptoms, and the progress
 of the disease, and the various methods of treatment
 which have been proposed.

The seventh part is devoted to a description of the
 various forms of the disease, and the manner in which
 it is communicated. The eighth part contains a
 detailed account of the symptoms, and the progress
 of the disease, and the various methods of treatment
 which have been proposed. The ninth part is
 devoted to a description of the various forms of
 the disease, and the manner in which it is
 communicated. The tenth part contains a
 detailed account of the symptoms, and the progress
 of the disease, and the various methods of treatment
 which have been proposed.

The eleventh part is devoted to a description of the
 various forms of the disease, and the manner in which
 it is communicated. The twelfth part contains a
 detailed account of the symptoms, and the progress
 of the disease, and the various methods of treatment
 which have been proposed. The thirteenth part is
 devoted to a description of the various forms of
 the disease, and the manner in which it is
 communicated. The fourteenth part contains a
 detailed account of the symptoms, and the progress
 of the disease, and the various methods of treatment
 which have been proposed.

STELLINGEN.

I.

Lithotritie is, in gevallen, waarin zij toegepast kan worden, te verkiezen boven cystotomie.

II.

De sonde van Nélaton tot opsporing van kogels beantwoordt niet aan het doel.

III.

Op het slagveld verkieze men bij [geschoten wonden van het kniegewricht de primaire amputatie boven de resectie.

IV.

De raad, om bij de voetoperatie van Pirogoff het calcaneum en de beide uiteinden van tibia en fibula schuins af te zagen, verdient gevolgd te worden.

V.

Hardnekkig eczema scroti wordt het best behandeld door inwikkeling van het scrotum met gutta-percha.

VI.

De antiseptische wondbehandeling van Lister verdient aanbeveling.

VII.

Bij prolapsus uteri van oude vrouwen is perineoraphie te verkiezen boven het dragen van pessaria.

VIII.

Functioneele verlammingen, zonder materieele verandering der zenuwapparaten, zijn niet aan te nemen.

IX.

Ten onrechte beweert Johannes Müller, dat tabis dorsalis altijd het gevolg is van excessen in venere.

X.

De uitspraak van Hüter: »Mit Ausnahme des spalten-
den Messers bezeichne ich die parenchymatöse Carbolin-
jectionen als das mächtigste antiphlogistische Mittel,» ver-
dient nader getoetst te worden.

XI.

Het asthma bronchiale wordt veroorzaakt door kramp-
achtige samentrekking van de spiervezelen der bronchi.

XII.

Het toedienen van digitalis tot stelping eener long-
bloeding is van geen nut.

XIII.

Het beste geneesmiddel voor phthisis pulmonum is hooge
berglucht.

XIV.

Dáár, waar keering is aangewezen, is de tang tegen-
aangewezen, waar de tang moet gebruikt worden is de
tijd van keering voorbijgegaan.

XV.

Bij pijnlijke naweeën is het aanwenden van chloroform
tegenaangewezen.

XVI.

Het toedienen van *secale cornutum* is alleen aan te bevelen voor het tijdperk der nageboorte.

XVII.

De bereiding van *unguentum simplex*, volgens de *Pharmacopaea Neerlandica*, Ed. 2, is af te keuren.

XVIII.

In de wet van 4 Dec. 1872, houdende voorzieningen tegen besmettelijke ziekten, behoorde *febris puerperalis* opgenomen te zijn.

XIX.

Het Süvern'sche desinfectie-systeem van privaten, zoo als het in het Ziekenhuis te Leipzig in gebruik is, verdient algemeen gevolgd te worden.
